

درس اول:

معنا و مفهوم ناحیه

مفهوم ناحیه

هر مکان روی زمین دارای ویژگی‌هایی است.

میان اجزا و پدیده‌های هر مکان، نوعی پیوستگی و هماهنگی وجود دارد که آن را از سایر مکان‌ها متمایز می‌کند.

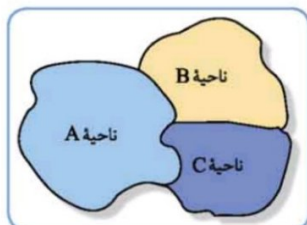
یکی از کارهای جغرافی‌دانان مطالعه شباهت‌ها و تفاوت‌های مکان‌هاست.

یکی از مفاهیم اصلی در دانش جغرافیا است.

تعریف بخشی از سطح زمین است که ویژگی‌های جغرافیایی (طبیعی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ...) همگون و خاصی دارد؛ به طوری

که با بخش‌های مجاور خود متفاوت است.

ناحیه

① وحدت و همگونی نسبی عناصر طبیعی و انسانی در

آن (وحدت‌یابی) ویژگی اصلی هر ناحیه

② هر ناحیه جغرافیایی به درجه‌ای از همگونی رسیده

که از سایر بخش‌های پیرامون خود متمایز است.

نتایج حاصل از تعریف ناحیه

نحوه تعیین نواحی مختلف جغرافیایی

جغرافی‌دان‌ها از گذشته سطح زمین را به واحدهای جغرافیایی که در آن‌ها پدیده‌ها با هم همگونی و وحدت دارند، تقسیم کرده و سپس مطالعه کرده‌اند.

این تقسیم‌بندی‌ها برای شناخت بهتر و آسان‌تر مکان‌های مختلف و علمی کردن مطالعات و تحقیقات درباره مکان‌ها صورت می‌گیرد که بتوان برای آن‌ها به طور صحیح برنامه‌ریزی کرد.

تعریف وقتی یک محیط جغرافیایی براساس معیارهایی به واحدهای کوچک‌تر تقسیم شود، به طوری که هر واحد با واحد مجاور متفاوت باشد، ناحیه‌بندی صورت گرفته است.

ناحیه‌بندی

① نکته ناحیه‌بندی کاری صرفاً جغرافیایی است و براساس طرز تفکر یک جغرافی‌دان و شیوه کار او صورت می‌گیرد.

جغرافی‌دان‌ها برای تعیین حدود یک ناحیه، یک یا چند معیار را به کار می‌گیرند با توجه به این معیارها، حدود یا مرزهای هر ناحیه را روی نقشه رسم می‌کنند و نواحی مختلف را روی نقشه نشان می‌دهند.

② نکته انتخاب معیارها و ملاک‌ها برای تعیین حدود یک ناحیه به هدف جغرافی‌دان از مطالعه و تحقیق بستگی دارد.

معیارهای ناحیه‌بندی

عوامل طبیعی

ناهمواری‌ها، آب و هوا (بارش)، پوشش گیاهی و خاک، از عوامل طبیعی ناحیه‌بندی هستند.

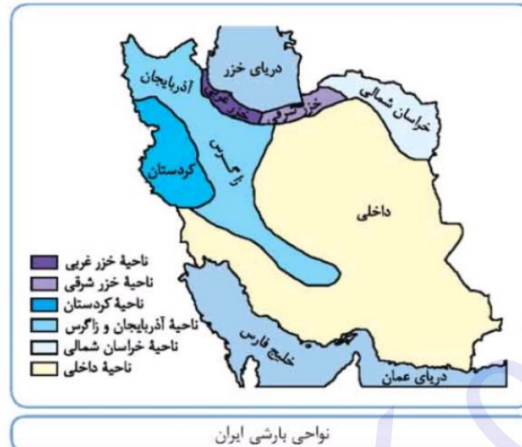
نمونه برخی از این عوامل، در زیر آورده شده است:

① بارش

جغرافی‌دان‌ها براساس معیارهای مربوط به بارش، ایران را ناحیه‌بندی کرده‌اند.

۱ آن‌ها براساس ترکیب ویژگی‌های عمده بارش از قبیل ۱) میانگین بارندگی سالانه ۲) توزیع فصلی بارش و ۳) بالاترین میزان بارش روزانه، ایران را به شش ناحیه بارشی تقسیم کرده‌اند که عبارتند از:

۱) خزر غربی ۲) خزر شرقی ۳) کردستان ۴) آذربایجان و زاگرس ۵) خراسان شمالی ۶) داخلی
طبق جدول صفحه ۵ کتاب درسی متوجه می‌شویم که فزونی بارش‌ترین ناحیه ایران، بعد از ازن فزونی شرقی و کردستان قرار دارند. بعد هم آذربایجان و زاگرس و خراسان شمالی و در آخر هم ناحیه داخلی که کم‌ترین میزان بارش را دارد.

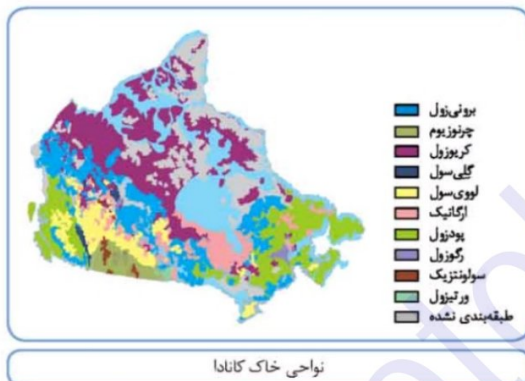

۲ نوع خاک

نوع خاک، ناحیه‌های متمایز از یکدیگر به وجود می‌آورد و بر نوع پوشش گیاهی، کشت و ... نیز اثر می‌گذارد. برای نمونه نقشه مقابل نواحی مختلف خاک در کانادا را نشان می‌دهد.

خاک کریوزول، خاک یخ‌بسته نواحی توندرا است.

خاک چرنوزوم، خاک حاصلخیز غنی از مواد آلی و ریشه علفزارها است.

۳ زیست‌بوم (بیوم)

تعریف نواحی وسیع جغرافیایی هستند که به سبب پوشش گیاهی و زندگی جانوری خاصی که دارند، ناحیه مشخصی را به وجود آورده و از سایر نواحی طبیعی متمایز می‌شوند.

در نقشه مقابل نواحی جنگل‌های بارانی استوایی و جنگل‌های تایگا نشان داده شده‌اند.

یادآوری

تو کتاب نهم راجع به انواع زیست‌بوم‌ها فونده بودیم. این‌ها دو زیست‌بومی که در نقشه نشون داده شده رو یادآوری می‌کنیم.

زیست‌بوم تایگا از گسترده‌ترین زیست‌بوم‌هاست و در جنوب توندرا و قاره‌های آسیا، اروپا و آمریکای شمالی گسترش یافته است. در این ناحیه زمین همیشه مرطوب است و زمستان‌های سرد و طولانی دارد. ناحیه تایگا به داشتن جنگل‌های مخروطیان و سوزنی‌برگ‌ها معروف است. درختان این ناحیه، مانند کاج و سرو همیشه سبزند و برگ‌ریزان ندارند.

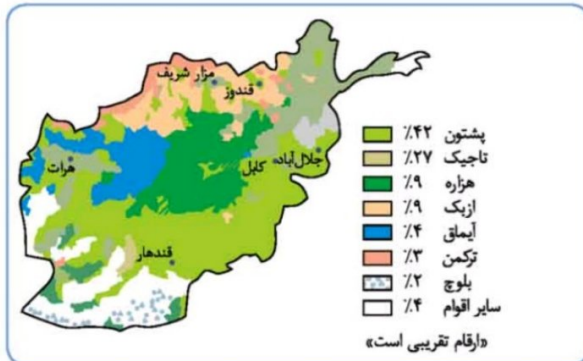
زیست‌بوم جنگل‌های بارانی استوایی این زیست‌بوم در مجاورت خط استوا در چند قاره گسترده شده است. در این منطقه هوا همیشه گرم، رطوبت حدود ۸۰ درصد و میزان بارندگی سالیانه ۲۵۰۰ میلی‌متر است. این زیست‌بوم بیشترین تنوع زیستی را در جهان دارد.

عوامل انسانی

۱ جمعیت، اقوام (قومیت‌ها)، فرهنگ، زبان، دین، نوع فعالیت‌های اقتصادی و ... از عوامل انسانی ناحیه‌بندی است. نمونه برخی از این عوامل، در زیر آورده شده است:

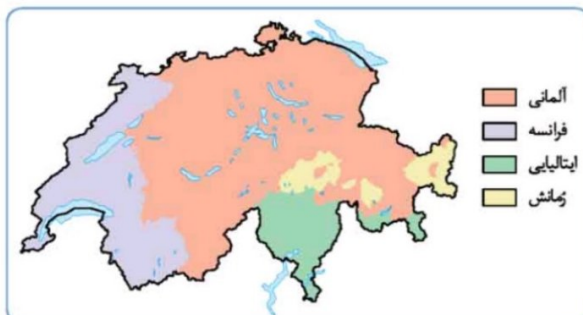
۱ قومیت‌ها

۱ در نقشه مقابل، پراکندگی نواحی قومیتی در افغانستان مشاهده می‌شود؛ هر قوم در بخش مشخصی از سرزمین اسکان یافته است. اغلب جمعیت افغانستان را قوم پشتون تشکیل داده است. اقوامی چون ترکمن و بلوچ در اقلیت قرار دارند.

۲ زبان

۱ کشور سوئیس دارای چهار زبان رسمی است: آلمانی، فرانسوی، ایتالیایی، رمانش. رایج‌ترین زبان در سوئیس، زبان آلمانی است.

پراکندگی نواحی زبانی اصلی در سوئیس

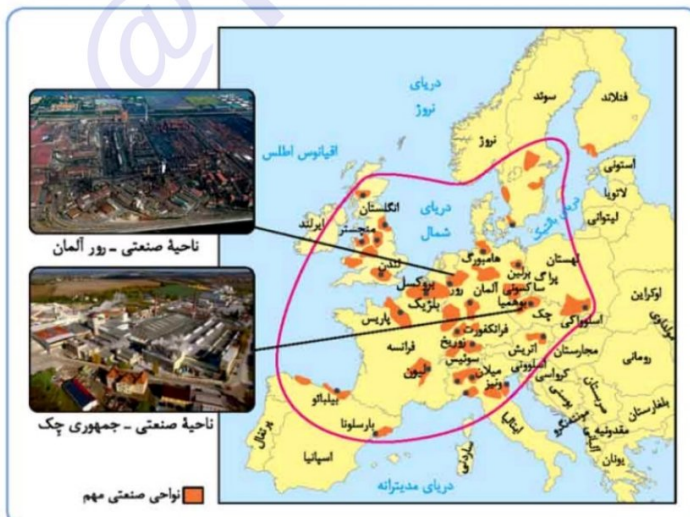
۳ دین

۱ در نقشه مقابل، کشور هند بر مبنای پراکندگی ادیان ناحیه‌بندی شده است. هر دین تقریباً قلمرو جغرافیایی خاصی را در سرزمین هند اشغال کرده است. دین هندو بیشترین پیروان را در میان ادیان در هند دارد.

۴ فعالیت‌های اقتصادی

۱ نقشه مقابل نواحی عمده صنعتی در قاره اروپا را نشان می‌دهد. بیشتر نواحی صنعتی در قاره اروپا در مرکز آن قرار گرفته‌اند.

دانستیم سطح زمین بر مبنای معیارهای طبیعی یا انسانی ناحیه بندی می شود و انسان با نواحی ارتباط متقابل برقرار می کند. چهار نکته مهم درباره ارتباط متقابل میان انسان و نواحی:

۱. نقش انسان در ایجاد نواحی

انسان ها در محیط های طبیعی تغییراتی به وجود می آورند. آن ها برای زندگی و بهره برداری از محیط طبیعی از شیوه ها و ابزارهای متفاوتی استفاده می کنند و در نتیجه نواحی مختلفی را پدید می آورند یا نواحی طبیعی را تغییر می دهند.

مثال: بازارهای شناور بانکوک، پایتخت تایلند در آسیای جنوب شرقی • ایجاد ناحیه های تجاری و گردشگری

مثال: ایجاد نواحی صنعتی در امتداد محورهای ارتباطی شهر تهران در چهل سال اخیر • تبدیل تهران به مهم ترین قطب صنایع مصرفی کشور

۲. شکل دهی نواحی به فعالیت های انسانی

با وجود این که انسان ها با پیشرفت در دانش و تولید ابزار و فناوری بر محیط های طبیعی غلبه کرده و این محیط ها را در اختیار گرفته اند، محیط ها و نواحی طبیعی همواره زندگی مردم را تحت تأثیر قرار داده است.

محدودیت ها و موانع محیطی موجب می شود انسان برای کنترل محیط چاره اندیشی کند و به ابداع ابزارهایی بپردازد. هر ناحیه شرایط خاصی را به انسان ارائه می کند و انسان در چارچوب آن شرایط دست به عمل می زند.

مثال: مردم نواحی گرم و خشک یا نواحی بسیار سرد، برای کنترل محیط از روش های متفاوتی استفاده می کنند؛ مانند استفاده از صفحه های خورشیدی یا به کارگیری ماشین برف روب مجهز به جی پی اس جاده های برای پاک سازی جاده ها.

مثال: احداث راه آهن در کشوری که نواحی مرتفع و کوهستانی دارد، دشوارتر و پرهزینه تر از کشوری است که بیشتر زمین های آن پست و جلگه ای هستند؛ مانند کشور سوئیس که در آن برای عبور قطار در ناحیه ای کوهستانی و برف گیر، اقدام به احداث تونل و پل کرده اند.

۳. ارتباط و کنش متقابل بین نواحی

نواحی مختلف کره زمین با یکدیگر مبادلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی دارند. نواحی روی یکدیگر تأثیر می گذارند و امروزه همه نواحی و حتی دورافتاده ترین آن ها به ویژه از نظر اقتصادی تحت تأثیر یکدیگرند.

مثال: افت قیمت غله به خصوص سویا و ذرت در بازارهای جهانی، موجب کاهش ارزش زمین های کشاورزی در ناحیه میدوست (غرب میانه) ایالات متحده امریکا شد و این امر باعث نارضایتی و بدهکاری کشاورزان شد.

مثال هاش زیاده، بقیش رو از کتاب بفون!

۴. تأثیر پذیری نواحی از تصمیم گیری های سیاسی حکومت ها

نواحی فقط تحت تأثیر روابط معمول انسان ها و محیط طبیعی نیستند بلکه حکومت ها و تصمیم گیری های سیاسی نیز به شدت بر نواحی تأثیر می گذارند. برنامه ریزی یا تصمیم گیری های یک دولت برای ایجاد ناحیه گردشگری و پارک های ملی یا صنعتی، توسعه کشاورزی در یک ناحیه، انتقال اجباری ساکنان یک ناحیه به ناحیه دیگر، وقوع جنگ بین حکومت ها و نظایر آن، می تواند موجب حفظ، تغییر یا تخریب نواحی طبیعی و انسانی شود.

مثال: برای ساخت جزایر مصنوعی (با کاربری تجاری، تفریحی و مسکونی) در آب های خلیج فارس که توسط دولت امارات متحده عربی صورت می گیرد، مقدار زیادی سنگ و خاک از بستر خلیج فارس بالا کشیده می شود • این خاک برداری و گل آلود شدن وسیع آب به بوم سازگان (اکوسیستم) دریایی و آبسنگ های مرجانی آسیب رسانده است. صاحب نظران معتقدند که ساختن این جزایر پیامدهای بسیار نامطلوبی برای محیط زیست خلیج فارس دارد.

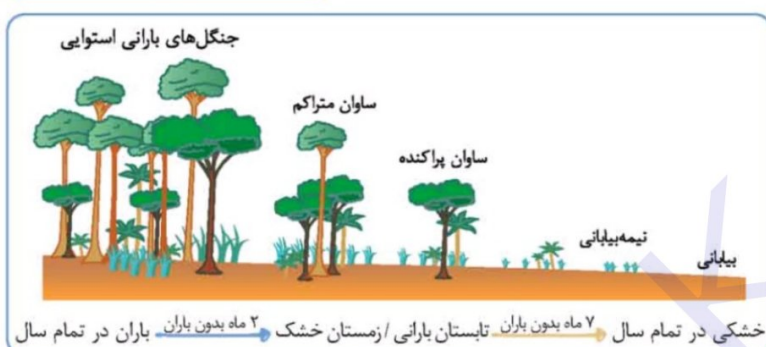
مثال: پاکستان قومی دولت میانمار و کشتار صدها تن از مسلمانان به دست یک فرقه بودایی افراطی صدها نفر از مردم ناحیه مسلمان نشین این کشور به مرزهای بنگلادش مهاجرت کرده و درخواست پناهندگی نموده اند و این ناحیه مسلمان نشین تخریب شده است.

کانون ناحیه، مرزهای ناحیه

هر ناحیه جغرافیایی دارای کانون یا مرکزی است که بیشترین عوامل وحدت و همگونی در آن وجود دارند. معمولاً هرچه از کانون یک ناحیه جغرافیایی دور می شویم و به طرف مرزهای آن حرکت می کنیم، به تدریج از عوامل همگونی آن ناحیه کاسته می شود و سرانجام، این عوامل ناپدید می گردند.

مثال: هرچه از کانون یک ناحیه صنعتی که تجمع کارخانه ها در آن زیاد است، دور و به مرزهای ناحیه مجاور نزدیک تر می شویم، از تمرکز و تعداد کارگاه ها و کارخانه ها کاسته می شود و سرانجام در ناحیه مجاور، دیگر اثری از آن ها نمی بینیم.

مثال: ساوان یک ناحیه انتقالی بین جنگل های بارانی

استوایی و صحرای بزرگ آفریقا است. هرچه به سمت بیابان صحرا (sahara) پیش می رویم، بارندگی کمتر و علف های ساوان کوتاه تر و تنک تر می شوند و کم کم به مراتع مداری که از علفزارهای کوتاه تشکیل شده است، تبدیل می گردند. این مراتع در حاشیه صحرا به علت خشکی هوا به استپ های بیابانی تبدیل می شوند.

مثال: بخش هاشور خورده نقشه، ناحیه ای انتقالی را در امتداد دو ناحیه زبانی انگلیسی و اسپانیایی در مجاورت مرز ایالات متحده آمریکا و مکزیک نشان می دهد. در این بخش، هر دو زبان انگلیسی و اسپانیایی رواج دارد.

نکات تکمیلی

تعیین مرزهای دقیق نواحی دشوار است.

در نواحی انسانی مانند نواحی زبانی و قومی، تعیین مرز نواحی دشوارتر از نواحی طبیعی مثل نواحی خاک یا زیست بوم ها است زیرا مرز نواحی انسانی قابل مشاهده نیست و همچنین انسان ها همواره در حال جابه جایی و حرکت هستند.

قلمرو و وسعت نواحی متفاوت است.

گاه یک ناحیه بخشی از یک روستا، شهر، استان یا کشور است و گاه چند کشور و قاره را در بر می گیرد و مقیاس جهانی دارد.

مرزهای نواحی قابل تغییرند.

در اثر فعالیت های انسانی یا عوامل طبیعی ممکن است ویژگی های خاص یک ناحیه از بین برود و وسعت آن کم یا زیاد شود.

مثال: مهاجرت روستاییان از یک ناحیه یا وقوع خشکسالی، وسعت یک ناحیه کشاورزی را کاهش می دهد یا ممکن است به کلی آن ناحیه را به ناحیه ای غیر کشاورزی تبدیل کند.

مرزهای سیاسی و اداری معمولاً بر مرزهای نواحی طبیعی و انسانی منطبق نیستند.

مرزهای سیاسی و اداری بر مبنای انتخاب و تصمیم گیری انسان ها تعیین می شوند. در این مرزبندی گاهی یک ناحیه آب و هوایی، ناحیه زبانی و قومی و نظایر آن، بین چند استان یا حتی چند کشور قرار می گیرد.

مثال: بیابان لوت (ناحیه طبیعی) بین استان های خراسان جنوبی، سیستان و بلوچستان و کرمان گسترده شده است.

مثال: مرز کشور افغانستان و کشور پاکستان بدون در نظرگیری منطقه سکونت قوم پشتون تعیین شده است در نتیجه بخشی از قوم پشتون در قلمرو کشور افغانستان و بخش دیگر آن در قلمرو کشور پاکستان زندگی می کنند.

انواع نواحی

ویژگی‌ها	نوع ناحیه
- در سراسر کره زمین گسترده شده‌اند. - دارای ویژگی‌های طبیعی هستند و بستر زندگی و فعالیت‌های انسان محسوب می‌شوند. - جوامع انسانی برای ادامه حیات به آن وابسته هستند.	طبیعی
شامل نواحی جمعیتی، فرهنگی، اقتصادی و ... هستند و در بستر نواحی طبیعی شکل می‌گیرند و به وجود می‌آیند.	انسانی
- همه نواحی طبیعی یا انسانی جهان، تحت مدیریت نهادهای سیاسی یا اداری قرار دارند. - مثال: نهادهایی مانند شهرداری‌ها، استانداری‌ها، سازمان‌ها، حکومت‌ها و ... مدیریت نواحی طبیعی و انسانی را به دست گرفته‌اند و درباره آن‌ها تصمیم‌گیری می‌کنند و سیاست‌ها و خط‌مشی‌هایی را به کار می‌بندند. - شهرها، استان‌ها و کشورها، نواحی سیاسی به حساب می‌آیند. زیرا یک نهاد آن‌ها را اداره و مدیریت می‌کند. - نواحی سیاسی با مرزهای قراردادی از نواحی مجاور، متمایز می‌شوند.	سیاسی

نواحی طبیعی که در سراسر زمین گسترده شدن، در پایین نمودار که گادر بزرگی داره، قرار می‌گیرن. نواحی انسانی هم در بستر نواحی طبیعی ایجاد می‌شن و وسعتشون از نواحی طبیعی کمتره و در گادر وسط نمودار قرار می‌گیرن. نواحی سیاسی هم نهادهایی رو شامل می‌شن که مدیریت نواحی طبیعی و انسانی رو به عهده دارن و در گادر بالایی نمودار که از همه کوچک‌تره قرار می‌گیرن.

نواحی آب و هوایی

درس سوم:

مقدمه

آب و هواشناسی (اقلیم‌شناسی) از شاخه‌های جغرافیای طبیعی

آب و هوا از عوامل مهم پدید آمدن ناحیه

ویژگی‌های آب و هوایی متفاوت منجر به تفاوت بخش‌های مختلف سیاره زمین با یکدیگر ۱ ایجاد نواحی آب و هوایی

تفاوت هوا با آب و هوا هوا وضعیت گذرا و موقتی هواکره در یک محل در کوتاه‌مدت مثال: امروز هوا ابری است.

تفاوت هوا با آب و هوا آب و هوا شرایط و وضعیت هوای یک ناحیه در طولانی‌مدت مثال: آندونزی کشوری گرم و مرطوب است.

جهت پی‌بردن به نوع آب و هوای یک ناحیه داده‌های آماری مربوط به دما، بارش، رطوبت و ... را طی سال‌های طولانی (معمولاً سی سال یا بیشتر) جمع‌آوری و میانگین آن را محاسبه می‌کنند.

اهمیت هواکره

محیط زندگی ما حاصل تعامل چهار بخش است

- هواکره (اتمسفر)
- سنگ‌کره (لیتوسفر)
- آب‌کره (هیدروسفر)
- زیست‌کره (بیوسفر)

تعریف هوا: مخلوطی از گازهای مختلف (۷۸٪ نیتروژن، ۲۱٪ اکسیژن، ۱٪ سایر گازها) است که تا حدود ۳۰۰۰ کیلومتری اطراف سیاره زمین را فرا گرفته است. وجود آن از ویژگی‌های مهم سیاره زمین است و وجه تمایز آن از سایر سیاره‌ها است زیرا زیست‌کره به واسطه هواکره قادر به حیات است. هواکره (اتمسفر) بر روی آب‌کره و سنگ‌کره تأثیرگذار است. از لایه‌های مختلف تشکیل شده است و بیشترین تغییرات آب و هوایی در لایه زیرین هوا، یعنی **وردسپهر (تروپوسفر)** ایجاد می‌شود.

علل ایجاد نواحی مختلف آب و هوایی

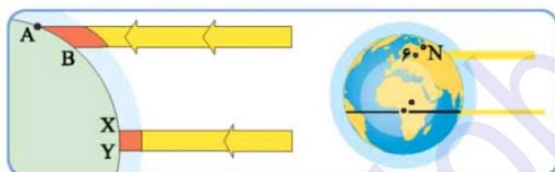
تابش خورشید

مهم‌ترین منبع انرژی برای زمین عامل اصلی به وجود آمدن ویژگی‌های آب و هوایی در نواحی مختلف کره زمین تأثیرگذاری بر عناصر آب و هوایی (دما، فشار، رطوبت و بارش) تأثیرگذاری تابش خورشید بر عناصر آب و هوایی، به این صورت است: **الف) زاویه تابش خورشید و میزان پراکندگی آن بر روی زمین یکنواخت نیست.**

میزان انرژی خورشیدی که هر سانتی‌متر مربع از زمین در مناطق استوایی دریافت می‌کند، بسیار بیشتر از مقداری است که مناطق قطبی جذب می‌کنند.

به مناطق استوایی، عمود و نزدیک به عمود می‌تابد. به سمت قطب، مایل و مایل‌تر می‌شود.

در نتیجه مایل بودن محور زمین، اشعه خورشید:

در مدار ۶۰ درجه، پرتوهای خورشید به علت «مایل تابیدن» مساحتی دو برابر ناحیه استوایی را در بر می‌گیرند. مقدار انرژی گرمایی دریافتی توسط هر واحد سطح در این ناحیه تقریباً نصف منطقه استوایی است.

همه قسمت‌های زمین انرژی خورشید را در مدت زمان یکسان دریافت نمی‌کنند.

مایل بودن محور زمین بر مدار گردش انتقالی آن به دور خورشید، موجب می‌شود که طی حرکت وضعی و انتقالی، وسعت منطقه روشن و تاریک و طول روز و شب و فصول مختلف سال در نواحی مختلف و در نیمکره شمالی و جنوبی متفاوت باشد به طوری که نواحی قطبی با دریافت کمترین انرژی، حتی در زمستان به مدت چند ماه در تاریکی کامل فرو می‌روند و انرژی جذب‌شده از سطح خود را از دست می‌دهند، بی آن‌که دوباره انرژی به دست بیاورند.

دما

دریافت نامساوی انرژی خورشید در سطح زمین مناطق گرم، معتدل و سرد را ایجاد می‌کند. عوامل مؤثر بر دمای یک مکان:

۱) ارتفاع از سطح زمین (کاهش ۶ درجه‌ای دما در لایه وردسپهر به ازای هر ۱۰۰۰ متر)

۲) دوری و نزدیکی به اقیانوس‌ها و دریاها

۳) عبور جریان‌های دریایی آب گرم و آب سرد

۴) جهت و شیب ناهمواری‌ها

۵) عرض جغرافیایی با حرکت از استوا به سمت عرض‌های جغرافیایی بالاتر، دمای هوا کاهش می‌یابد.

اشعه خورشید در مناطق استوایی در طی سال، عمود و نزدیک به عمود می‌تابد بنابراین این نواحی منبع بزرگ ذخیره گرما و سرچشمه جریان‌های دریایی آب گرم در اقیانوس‌ها هستند.

فشار

هوای دارای وزن است و بر همه چیز فشار وارد می‌کند.

تعریف: نیروی وارد بر یک واحد از سطح زمین که مقدار آن در سطح دریای آزاد برابر با وزن ستونی از جیوه به ارتفاع ۷۶ سانتی‌متر است.

فشار هوا:

- به وسیله فشارسنج اندازه‌گیری می‌شود.
- واحد اندازه‌گیری آن «هکتوپاسکال» است.
- در یک مکان متغیر است و کم یا زیاد می‌شود.

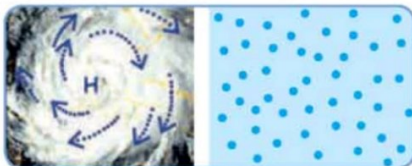
مرکز کم‌فشار

با گرم شدن هوای یک منطقه، مولکول‌ها سریع‌تر حرکت می‌کنند و از هم فاصله می‌گیرند. از وزن و فشار هوا در واحد حجم کاسته می‌شود. هوای گرم، سبک می‌شود و صعود می‌کند. هوای گرم نسبت به اطراف خود فشار کم‌تری دارد و بر روی منطقه گرم، یک مرکز کم‌فشار (سیکلون) ایجاد می‌شود. (هوای کم‌فشار را با حرف L نشان می‌دهند.)

نکته: در کم‌فشار (سیکلون) فشار هوا به سمت مرکز ناحیه کم می‌شود.

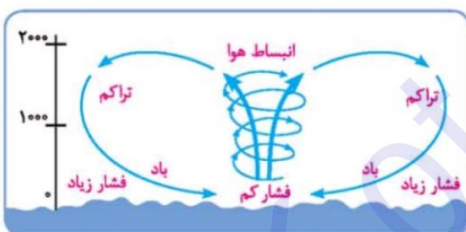
مرکز پرفشار

با سرد شدن هوا، مولکول‌های آن به هم نزدیک‌تر می‌شوند. تعداد مولکول‌ها در واحد حجم بیشتر می‌شود. هوای سرد، سنگین است و به سمت پایین یا سطح زمین فرود می‌آید. بر روی منطقه سرد یک مرکز پرفشار (آنتی سیکلون) ایجاد می‌شود. (هوای پرفشار را با حرف H نشان می‌دهند.)

نکته: در پرفشار (آنتی سیکلون) فشار هوا به سمت مرکز ناحیه افزایش می‌یابد.

شکل‌گیری باد

هوا همیشه از جایی که فشار بیشتری وجود دارد، به سمت جایی که فشار کم‌تری دارد، جریان می‌یابد. در نتیجه باد به وجود می‌آید.

هوای گرم و سبک بالا می‌رود و هوای نسبتاً سرد و سنگین به زیر آن می‌رود و جانشین آن می‌شود.

توده هوا

تعریف: حجم وسیعی از هوا که از نظر دما و رطوبت، در سطح افقی تا صدها کیلومتر ویژگی‌های یکسانی داشته باشد.

مثال: توده هوای گرم و مرطوب، توده هوای سرد و خشک

جبهه هوا

تعریف: مرز بین دو توده هوای مجاور و عامل جدایی آن‌ها

با قرارگیری دو توده هوای متفاوت در مجاورت هم و برخورد با هم، یک منطقه گذار یا تغییر از نظر دما یا فشار در مرزهای آن‌ها ایجاد می‌شود.

برخورد توده‌های هوا با یکدیگر موجب ناپایداری هوا می‌شود و در صورت دارا بودن رطوبت موجب بارندگی می‌شود.

جبهه گرم، جبهه سرد

از مهم‌ترین جبهه‌های هوا

- بین هوای سرد قطب و هوای گرم استوایی در منطقه معتدله شکل می‌گیرد.
- نقش مهمی در تغییرات آب و هوایی کشور ما دارد.

کمربندهای فشار و گردش عمومی جو

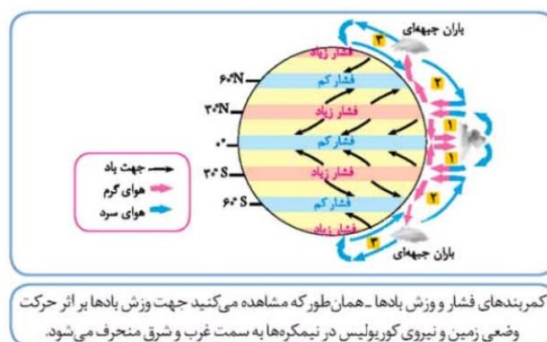
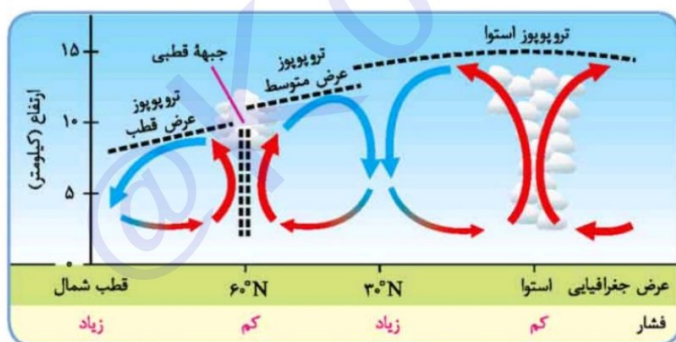
یکی از عوامل مهم گردش عمومی هوا و تغییرات آب و هوای نواحی ❖ پراکندگی کانون‌های فشار بر روی کره زمین

ناحیه	نوع فشار	توضیحات
استوا	کم فشار	❖ به دلیل زاویه مستقیم تابش و گرمای همیشگی، یک کانون کم فشار ایجاد می‌شود. ❖ در این ناحیه، هوای گرم به سمت بالا صعود می‌کند و با بالا رفتن سرد می‌شود و رطوبت خود را به صورت باران فرو می‌ریزد. هر روز عصر باران‌های تند و رعد و برق مشاهده می‌شود.
اطراف مدار رأس السرطان و رأس الجدی (منطقه جنب استوایی)	پرفشار	❖ هوای سرد شده در نواحی فوقانی استوا به سمت عرض‌های بالاتر حرکت می‌کند و تحت تأثیر نیروی کوریولیس* دچار انحراف می‌شود. ❖ در منطقه جنب استوایی سرد و سنگین می‌شود و فرو می‌نشیند و مراکز فشار زیاد جنب استوایی را ایجاد می‌کند.
حوالی عرض جغرافیایی ۶۰ درجه	کم فشار	❖ در این عرض جغرافیایی دوباره بر اثر صعود هوا، منطقه فشار کم ایجاد می‌شود. ❖ این منطقه تحت تأثیر توده‌های هوایی است که از سمت قطب به طرف آن حرکت می‌کند و هوای نسبتاً گرم‌تر را به سمت بالا می‌راند. ❖ در این منطقه به دلیل وسعت خشکی‌ها در نیمکره شمالی و وسعت آب‌ها در نیمکره جنوبی تغییراتی در فشار مناطق بروز می‌کند.
قطب‌ها	پرفشار	❖ به دلیل سردی فوق‌العاده هوا، مراکز پرفشار هستند.

* نیروی کوریولیس یک شبه‌نیرو است که باعث انحراف اجسام در حال حرکت به بیرون از راستای خط راست می‌شود. این نیرو نتیجه حرکت وضعی زمین بر اجسام متحرک است.

❖ نکته: کمربندهای فشار در دو نیمکره شمالی و جنوبی قرینه هستند.

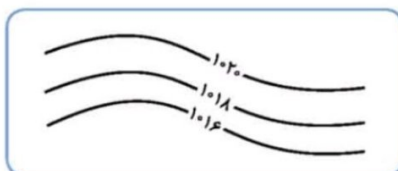
❖ نکته: جابه‌جایی توده‌های هوا بین کمربندهای فشار، سبب وزش بادهای مختلف در سطح کره زمین و تغییرات آب و هوایی می‌شود.

مطالب زیر رو از بخش مهارت‌های جغرافیایی آخر درس این‌ها آوردیم که اطلاعاتتون راجع به مبحث فشار، تکمیل بشه.

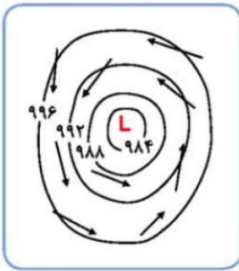
نقشه‌های هواشناسی

❖ در نقشه‌های هواشناسی، نقاطی که فشار برابر دارند، با خطوط منحنی به یکدیگر وصل می‌شوند و به این خطوط، منحنی‌های هم‌فشار یا ایزوبار گفته می‌شود.

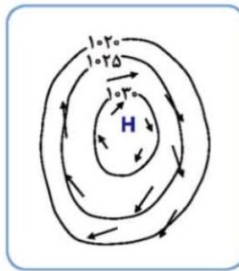

در منطقه کم فشار (سیکلون) فشار به سمت مرکز منطقه کم می شود.

در منطقه پرفشار (آنتی سیکلون) فشار به سمت مرکز منطقه زیاد می شود.

کم فشار (سیکلون)

پرفشار (آنتی سیکلون)

هوای سرد پشت جبهه یا مرز قرار می گیرد.

هوای گرم پشت جبهه یا مرز قرار می گیرد.

بارش

میزان بارش در نقاط مختلف کره زمین یکسان نیست.

نواحی استوایی و آسیای موسمی بسیار پرباران (بیش از ۱۵۰۰ میلی متر بارندگی در سال)

نواحی داخلی قاره ها و بیابان ها بارندگی ناچیز (کمتر از ۵۰ یا ۱۰۰ میلی متر در سال) و حتی امکان عدم بارش طی سال ها

- دو عامل مؤثر در وقوع بارش
۱. وجود هوای مرطوب: هرچه نواحی از اقیانوس ها و دریاها (منبع عمده رطوبت هوا) دورتر باشند، رطوبت آن ها کمتر و خشکی هوایشان بیشتر است.
 ۲. عامل صعود: توده هوای مرطوب باید تا ارتفاع معینی بالا برود و سرد شود تا به نقطه اشباع برسد و پس از تشکیل ابر، ببارد.

نکته وجود هر دو عامل برای بارندگی لازم است و اگر هر یک از آن ها در یک ناحیه شکل نگیرد، بارندگی ایجاد نمی شود.

انواع بارش

نوع بارندگی	ویژگی ها
همرفتی	توده هوا از هوای مجاور خود گرم تر می شود؛ همراه با بالا رفتن، دمای آن پایین می آید و ابر تشکیل می شود و بارندگی صورت می گیرد. بارش های بهاری بیشتر از این نوع اند.
جبهه ای (سیکلونی)	بیشتر در محل جبهه ها به وجود می آید؛ جایی که توده های هوا با هم برخورد می کنند.
کوهستانی (ناهمواری)	نواحی کوهستانی و مرتفع (با توجه به شکل و جهت خود) مانع حرکت افقی توده هوای مرطوب می شوند → توده هوا در امتداد دامنه کوه به طرف قله بالا می رود و هنگام صعود، دمای آن کاهش می یابد و دیگر نمی تواند رطوبت را در خود نگه دارد بنابراین بارندگی ایجاد می شود.

طبقه بندی نواحی آب و هوایی

تقسیم‌بندی‌های مختلفی برای نواحی آب و هوایی وجود دارد.

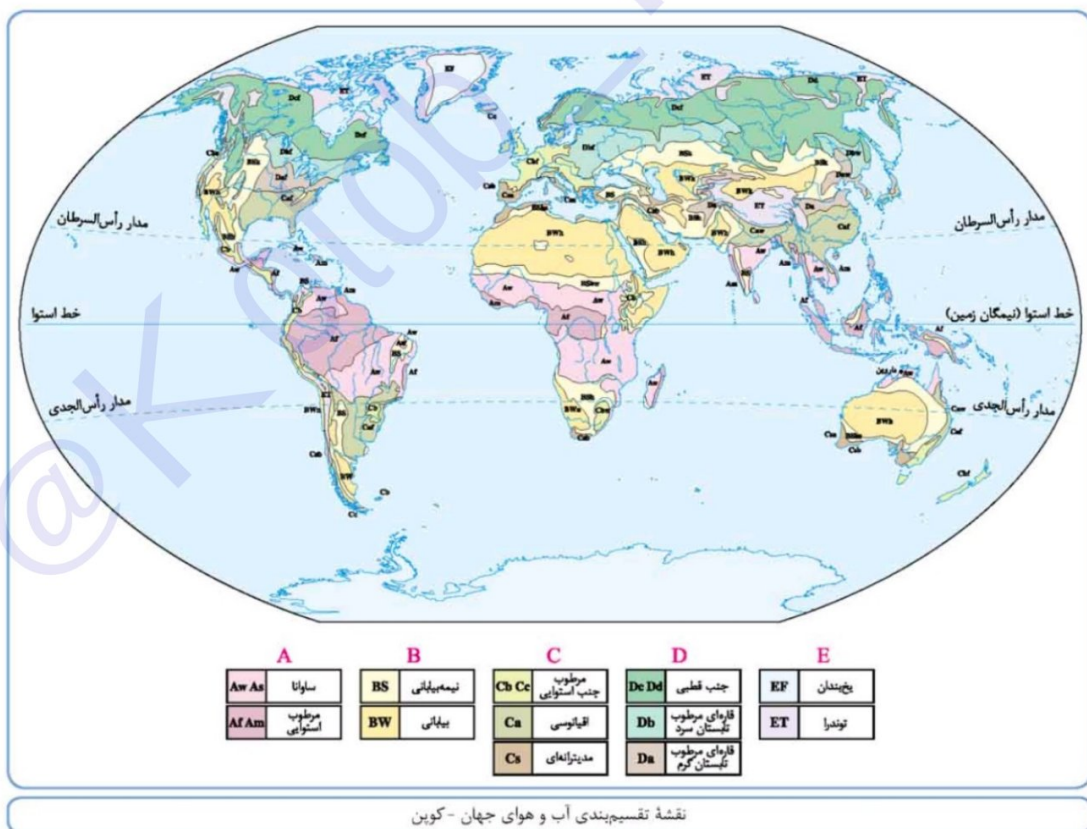
از معروف‌ترین تقسیم‌بندی‌های نواحی آب و هوایی

بر مبنای سه معیار بارش، دما و پوشش گیاهی

پنج گروه اصلی آب و هوایی تفکیک شده و هر یک از آن‌ها به گروه‌های فرعی تقسیم می‌شوند.

طبقه بندی کوپن

علامت آب و هوا	نام آب و هوا	دما	بارش	پوشش گیاهی
A	استوایی (گرم و مرطوب)	هیچ ماهی سردتر از 18°C نیست.	بارش در تمام سال	مناسب برای جنگل‌های بارانی استوایی
B	خشک	اختلاف دما زیاد است.	کمبود بارش	نامناسب برای رویش گیاه
C	معتدل	سردترین ماه بین $18^{\circ}\text{C} +$ تا $3^{\circ}\text{C} -$ است.	بارش در دوره سرد سال بیشتر از دوره گرم	مناسب برای جنگل‌های خزان‌دار
D	سرد	سردترین ماه زیر $3^{\circ}\text{C} -$ است.	بارش تابستان بیشتر از زمستان	مناسب برای جنگل‌های مخروطی سردسیری
E	بسیار سرد (قطبی)	هیچ ماهی بیش از 1°C نیست.	کمبود بارش	نامناسب برای رویش گیاه

بیابان‌ها

مناطق خشک

دربرگیرنده بخش عمده‌ای از کشور ما
 اقلیم گروه B در تقسیم‌بندی کوپن
 کمبود بارش
 بارندگی نامنظم (گاهی چند سال بارش ندارد و یا به طور ناگهانی با رگبارهای کوتاه‌مدت مواجه می‌شود).

بیابان

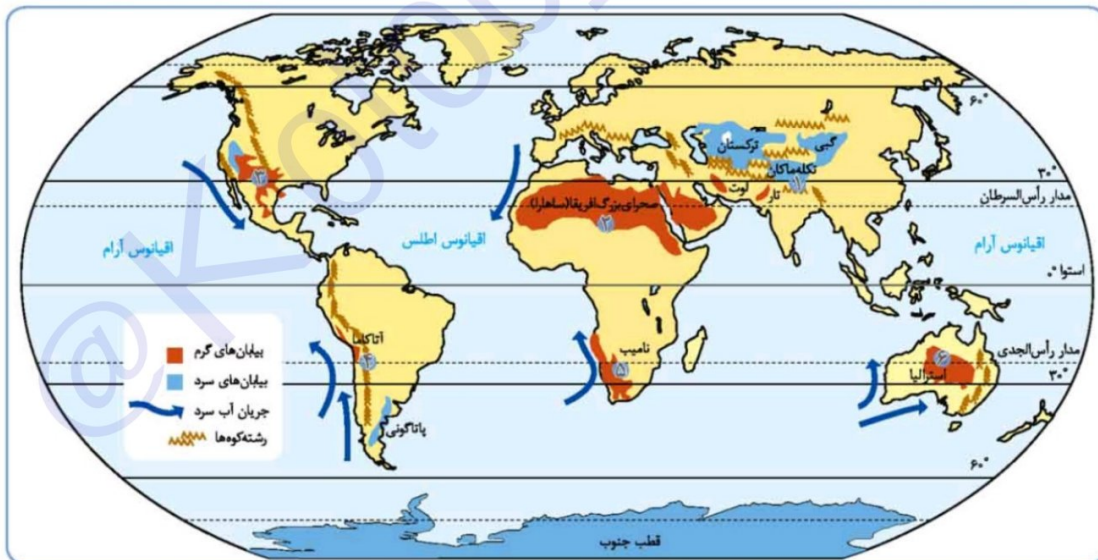
بخش‌هایی از مناطق خشک
 دو ویژگی مشترک در تعاریف ارائه‌شده از بیابان:
 ۱) کمبود بارش ۲) تبخیر زیاد
 بارندگی کمتر از ۵۰ میلی‌متر در سال (امکان عدم بارش طی چند سال)
 محروم از یک یا دو عامل ایجاد بارش (رطوبت و صعود هوای مرطوب)
 پوشش گیاهی فقیر

یکی از تقسیم‌بندی‌های نواحی خشک بر مبنای «بارش»

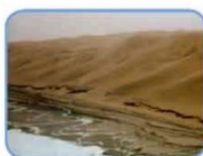
میزان بارندگی سالانه	۲۵۰-۴۵۰ mm	۱۰۰-۲۵۰ mm	۵۰-۱۰۰ mm	کمتر از ۵۰ mm
منطقه	نیمه‌خشک	خشک	بسیار خشک (نیمه‌بیابانی)	بیابان

تقسیم‌بندی بیابان‌ها از نظر «دما»

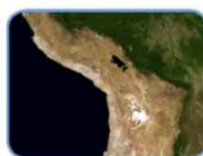
نوع بیابان	محل قرارگیری	مثال
بیابان‌های گرم	نواحی مجاور مدار رأس‌السرطان و رأس‌الجدی	استرالیا، نامیب
بیابان‌های سرد	عرض جغرافیایی بالا یا در ارتفاعات زیاد	گی، تکه‌ماکان

بیابان استرالیا

بیابان ساحلی نامیب

تصویر ماهواره‌ای بیابان ساحلی آتاکاما

دره مرگ - کالیفرنیا

صحرای بزرگ آفریقا

بیابان تکه‌ماکان

علل به وجود آمدن بیابان‌ها

الف) استقرار مرکز پرفشار جنب استوایی

- در نواحی پرفشار، فرونشینی هوا مانع صعود هوا و در نتیجه بارش می‌شود.
- در منطقه جنب استوایی، توده‌های هوا در حوالی مدار رأس السرطان و رأس الجدی فرو می‌نشینند و منطقه پرفشار را ایجاد می‌کنند؛ بنابراین کمربند بیابانی کره زمین در اطراف این دو مدار در سه قاره گسترده شده است.
- در مناطق قطبی هم به دلیل پرفشار بودن، امکان صعود هوا وجود ندارد.
- نکته:** در برخی سواحل قاره‌ها مانند سواحل امریکای جنوبی (آتاکاما) و سواحل افریقای جنوبی (نامیب) بیابان‌هایی وجود دارد که علت اصلی آن وجود مرکز پرفشار و عدم صعود هواست. (البته در این نواحی جریان‌های آب سرد که از قطب به سمت این نواحی در حرکت‌اند نیز صعود نکردن هوا را تشدید می‌کنند و موجب بیابانی شدن این نواحی می‌شوند).

ب) دوری از منابع رطوبت و شکل و جهت ناهمواری‌ها — برخی مناطق به دلیل دوری از دریاها و منابع رطوبتی و همچنین قرارگیری در پشت کوه‌ها (که از رسیدن توده هوای مرطوب به آن‌ها جلوگیری می‌کند) با خشکی هوا مواجه می‌شوند؛ **مثال:** تکله‌ماکان و گبی.

مقدمه

- بخش خارجی زمین و دارای حالت جامد
- متشکل از سنگ و خاک
- شامل قاره‌ها و کف و بستر دریاها و اقیانوس‌ها
- سنگ‌کره (لیتوسفر)
- ۷۱ درصد: آب‌ها
- ۲۹ درصد: خشکی‌ها
- پوسته زمین (بخشی از لیتوسفر)
- چهار ناهمواری اصلی و عمده سطح زمین:

نام ناهمواری	ویژگی‌ها
فلات	- سرزمین‌های مرتفع و نسبتاً هموار و محصور در کوهستان‌ها - کناره‌های آن‌ها با شیب تند به نواحی پست متصل می‌شود - برخی وسیع و برخی کم‌وسعت‌اند
کوه	- ناهمواری‌های برجسته و مرتفع و معمولاً دارای دامنه‌های تند و قله برجسته - رشته‌کوه: مجموعه‌ای از کوه‌های کنار هم قرار گرفته به شکل نواری؛ مانند رشته‌کوه هیمالیا، آلپ، البرز و ...
تپه	- دارای ارتفاع کم‌تری نسبت به کوه‌ها - بلندتر از نواحی پیرامون خود
دشت	- سرزمین‌های پست و نسبتاً هموار - در میان کوه‌ها یا در کنار سواحل و یا میان فلات‌ها و کف دره‌ها - پوشاندن بیش از یک‌سوم سطح زمین (با وسعت‌های مختلف در همه قاره‌ها وجود دارند) - نواحی عمده سکونت، زندگی و فعالیت انسان‌ها

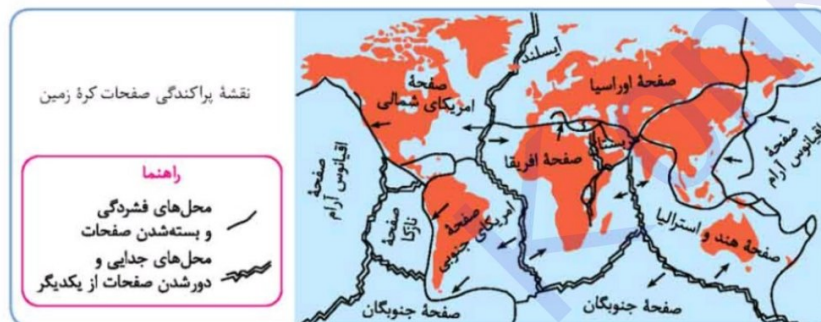
نکته ۱ فلات‌ها و کوه‌ها هر دو مرتفع هستند اما کوه دارای قله است و هرچه به سمت نوک آن می‌رویم، باریک‌تر می‌شود اما فلات مرتفع و نسبتاً مسطح است.

نکته ۲ ارتفاع عوارض سطح زمین، نسبت به سطح دریا (سطح متوسط آب‌های آزاد) محاسبه می‌شود. درباره ارتفاع کوه‌ها و تپه‌ها و تفاوت آن‌ها با هم، اتفاق نظر وجود ندارد.

در برخی منابع ارتفاع کوه‌ها بیشتر از ۶۰۰ متر (حدود ۲۰۰ پا) و تپه‌ها کمتر از ۶۰۰ متر در نظر گرفته شده و در برخی منابع دیگر، ارتفاع تپه‌ها ۲۰۰ تا ۳۰۰ متر ذکر شده است.

عوامل مؤثر در پیدایش و شکل‌گیری ناهمواری‌ها

- پوسته زمین به قطعات بزرگی تقسیم شده (نظریه زمین‌ساخت ورقه‌ای یا صفحه‌ای)
- عوامل درونی ۱**
- حرکت ورقه‌های زمین (پوسته و گوشته فوقانی) بر روی بخش خمیری شکل گوشته سه حالت دارد:
 - از هم دور می‌شوند ۲ به هم نزدیک می‌شوند و یا برخورد می‌کنند ۳ در امتداد هم می‌لغزند.
 - ایجاد چین‌خوردگی‌ها، رشته‌کوه‌ها، شکست‌ها (گسل‌ها) و پیدایش کوه‌های آتش‌فشانی از نتایج حرکت این ورقه‌ها طی میلیون‌ها سال است.

عوامل بیرونی ۲ تغییر چهره زمین در طول زمان بر اثر هوازدگی و فرسایش

هوازدگی

تعریف فرایندی که طی آن، سنگ‌ها خرد، متلاشی و تجزیه می‌شوند.

انواع هوازدگی	عامل تغییر ساختار	عملکرد و مثال
فیزیکی	دما	در اثر اختلاف دما، گرم و سرد شدن و یا انبساط و انقباض و در هنگام روز و شب و فصل زمستان و تابستان یا یخ‌زدن آب در شکاف سنگ‌ها و ... به قطعات کوچک‌تر خرد می‌شوند. ترکیب شیمیایی سنگ‌ها تغییری نمی‌کند. مثال: در شب‌های سرد و زمستان‌ها آب میان شکاف سنگ‌ها یخ می‌زند و موجب خرد شدن سنگ‌ها می‌شود.
شیمیایی	رطوبت و اکسیژن	ساختمان کانی‌ها و ترکیب شیمیایی سنگ‌ها تغییر می‌کند. مثال: اکسیژن هوا موجب اکسید شدن برخی کانی‌ها نظیر آهن می‌شود. مثال: گازهای مانند دی‌اکسید نیتروژن و دی‌اکسید گوگرد هوا می‌توانند به اسید تبدیل شوند و باران اسیدی تولید کنند که موجب تغییرات شیمیایی در سنگ‌ها می‌شود.
زیستی	فعالیت‌های موجودات زنده	فعالیت‌های موجودات زنده (گیاهان و جانوران) در سنگ‌ها تغییرات فیزیکی و شیمیایی ایجاد می‌کند. مثال: گیاهان در حال پوسیدگی اسیدی تولید می‌کنند که موجب تغییرات شیمیایی در سنگ‌های مجاورشان می‌شود. مثال: باکتری‌های تجزیه‌کننده یا تنفس گیاهان نیز در سنگ‌ها تغییرات شیمیایی ایجاد می‌کنند. مثال: رشد ریشه درختان موجب خرد شدن سنگ‌ها می‌شود. مثال: ایجاد حفره‌های زیرزمینی توسط جانداران حفار مانند موش‌ها و مورانه‌ها از عوامل خرد شدن سنگ‌ها است.

نکته: سرعت هوازگی در سنگ‌ها متفاوت است و به عواملی چون ۱) جنس سنگ‌ها ۲) نوع آب و هوا ۳) زمان، بستگی دارد. مثلاً سنگ‌های گرانیتی از سنگ‌های مرمرین یا کلسیتی مقاوم‌ترند و آب و هوای گرم و مرطوب سرعت و شدت هوازگی را افزایش می‌دهد.

فرسایش

تعریف: جدا شدن ذرات سنگ و خاک از بستر خود و جابه‌جایی آن‌ها توسط عوامل مختلف مانند آب و باد.

مراحل فرسایش:

- ۱) کنده شدن مواد از جای خود (حفر)
- ۲) انتقال
- ۳) رسوب‌گذاری یا انباشته شدن مواد در مکان‌های دیگر

عوامل فرسایش

عامل فرسایش	عملکرد
آب‌های جاری	- رودها ذرات کوچک و بزرگ را از بستر خود جدا و به مکان‌های دیگر منتقل می‌کنند و این مواد در جاهایی که سرعت رود کم می‌شود، روی هم انباشته می‌شوند. - طغیان رودها و سیلاب نیز موجب جابه‌جایی حجم بزرگی از رسوبات و پخش آن در زمین‌های پیرامون می‌شود.
یخچال (توده‌های بزرگ یخ)	- بر اثر نیروی جاذبه به آرامی از نواحی بلند به سمت نواحی پست‌تر حرکت می‌کنند. - در مسیر خود سنگ‌ها را از جا می‌کنند و با خود می‌برند.
باد	- این عامل مخصوصاً در بیابان‌ها، خاک و شن و ... را از زمین می‌کند و تا مسافت‌های طولانی می‌برد. - ذرات ماسه را به سطوح مختلف سنگ‌ها می‌کوبد و آن‌ها را می‌ساید.
امواج دریا	- نواحی ساحلی دائماً در معرض سایش امواج دریا هستند. - جریان‌های دریایی اقیانوس‌ها نیز رسوبات را با خود حمل و در مکان‌های مختلف رسوب‌گذاری می‌کنند.
انسان	- فعالیت‌های انسانی برای بهره‌برداری از محیط طبیعی موجب تغییر پوسته زمین و کندن و جابه‌جایی سنگ‌ها و خاک‌ها در مکان‌های مختلف می‌شود. - مثلاً: حفر معدن و تونل، ایجاد جاده‌ها، ساختن سدها، شخم زدن زمین و ...

فرسایش طبیعی در کوهستان

۱) ایجاد کوه‌ها: فعالیت‌های مربوط به تکتونیک ورقه‌ای از طریق ایجاد چین‌خوردگی‌ها، گسل‌ها یا بالا آمدن مواد مذاب و شکل‌گیری آتشفشان

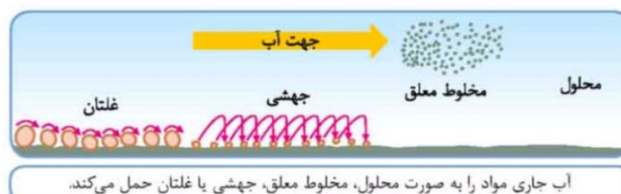
۲) تغییر شکل کوه‌ها: از طریق: الف) هوازگی ب) فرسایش

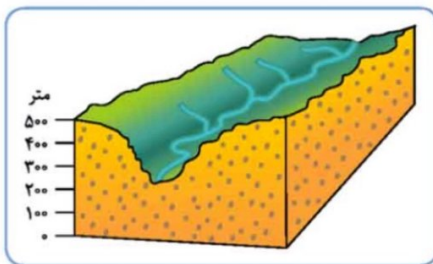
الف) هوازگی: در کوهستان‌ها با توجه به شرایط آب و هوایی و جنس سنگ‌ها، همواره هوازگی فیزیکی (مکانیکی) و شیمیایی رخ می‌دهد. عوامل مهم هوازگی در کوهستان‌ها: تغییر دمای شب و روز و یخ بستن آب در شکاف‌ها

ب) فرسایش: آب‌های جاری و یخچال‌ها دو عامل مهم فرسایش در کوهستان هستند.

آب‌های جاری

در کوهستان‌ها آب‌های جاری به دلیل شیب زمین به سمت پایین کوه روان می‌شوند و سنگ‌ها را در راه خود تخریب و با خود حمل می‌کنند. در نتیجه بستر رودها به تدریج پهن و عمیق می‌شود.

- معمولاً بر اثر جریان آب رودها و فرسایش آبی شکل می‌گیرند
 - علت نام‌گذاری: دامنه‌های تنگ و پرشیب
 - در طی زمان، به تدریج عمیق‌تر و وسیع‌تر می‌شوند
- دره‌های V شکل

دره V شکل - دره کولکا - پرو

دره V شکل - ماداگاسکار

یخچال‌ها

نحوه پدید آیی یخچال‌ها: هنگامی که بارش برف بیش از میزان ذوب آن در سال باشد، برف‌های اضافی طی سالیان دراز انباشته و متراکم می‌شوند و ضخامت آن‌ها افزایش می‌یابد و یخچال‌ها را پدید می‌آورند.

- وقتی ضخامتش به ۶۰ تا ۱۰۰ متر رسید، شروع به حرکت می‌کند
 - این حرکت بسته به شرایط و دمای هوا، از ۱ سانتی‌متر تا ۸ متر در روز است
 - مانند بولدورهای عظیم، سنگ‌ها را در اندازه‌های مختلف، به جلو می‌برند
- عملکرد یخچال

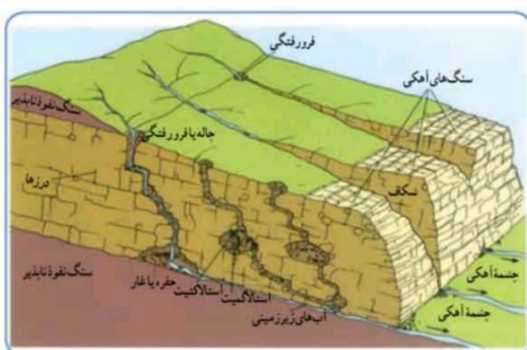
دره U شکل - ایلینوئیز

- مورن یا یخرفت: سنگ‌ها و رسوباتی هستند که یخچال‌ها با خود حمل می‌کنند.
- دره‌های U شکل: معمولاً بر اثر فرسایش یخچالی طی هزاران سال پدید آمده‌اند.

فرسایش انحلالی

کارست: پدیده خوردگی و انحلال سنگ‌های آهکی

- در برخی نواحی کوهستانی سنگ‌هایی مانند سنگ آهکی یا گچی و ... قابلیت حل شدن در آب را دارند.
 - آب‌های جاری با نفوذ به زیر زمین از طریق درزها و شکاف‌ها، این سنگ‌ها را در خود حل می‌کنند.
 - در نتیجه پدیده‌های فرسایشی چون غارهای طبیعی و چشمه‌های آهکی پدید می‌آیند که اشکال کارستی نام دارند.
- نحوه تشکیل اشکال کارستی

آب‌هایی که با دی اکسید کربن و هوا ترکیب می‌شوند، از طریق تولید اسید کربنیک می‌توانند آهک و گچ را در خود حل کنند و سبب خوردگی و انحلال سنگ‌ها شوند.

- در ایران اشکال کارستی خصوصاً در کوه‌های زاگرس زیاد است.
- غار کتله‌خور در زنجان و غار علی‌صدر در همدان، نمونه‌هایی از اشکال فرسایشی کارستی هستند.

فرسایش طبیعی در بیابان

در نواحی خشک و بیابانی باد عامل مهم فرسایش است.

به دلایل زیر، فرسایش در بیابان‌ها شدت دارد:

- ۱) شرایط آب و هوایی خشک ۲) وزش بادهای شدید ۳) وجود خاک‌های نرم ۴) فقر پوشش گیاهی

کاوشی

تراکمی

اشکال فرسایش در بیابان

اشکال کاوشی

این نوع فرسایش بیشتر حاصل شدن ذرات از یک مکان و انتقال آن‌ها به مکان‌های دیگر است.

اشکال کاوشی	مشخصات
دشت ریگی (رگ)	این شکل از فرسایش در زمین‌های پوشیده از ماسه‌های ریز، شن و سنگ‌های ریز و درشت دیده می‌شود. باد ماسه‌های ریز را با خود می‌برد و فقط سنگ‌های درشت بر جای می‌ماند ← سطحی آکنده از قلوه سنگ به وجود می‌آید که به آن سنگ‌فرش بیابانی نیز می‌گویند.
چاله‌های بادی	در نواحی دارای ماسه‌های ریز و به ویژه فاقد پوشش گیاهی، باد ذرات را از محل خود جابه‌جا می‌کند و به تدریج حفره‌ها یا چاله‌هایی وسیع پدید می‌آورد. اگر در اثر برخورد با آب‌های زیرزمینی، رطوبت و چسبندگی در دانه‌ها ایجاد شود، فرسایش بادی کند و متوقف می‌شود. برخی چاله‌های بادی تا ۴۰ متر عمق دارند. در دشت لوت نمونه‌هایی از این اشکال دیده می‌شود.
کلوت (یاردانگ)	یاردانگ در رسوبات نرم به‌جامانده از دریاچه‌های قدیم پدید می‌آید. طی میلیون‌ها سال، باد شیارهایی موازی و U شکل در این رسوبات ایجاد می‌کند و به تدریج بخش نرم را با خود می‌برد و بخش‌های سخت‌تر باقی می‌مانند. این اشکال حاصل فرسایش بادی - آبی هستند و در مناطق خشک ایالات متحده آمریکا، مصر، چین و ایران دیده می‌شوند. برجسته‌ترین کلوت‌های ایران در غرب بیابان لوت در منطقه شهداد در استان کرمان وجود دارد.
ستون‌های سنگی	باد مواد نرمی را که زیر یا لبه تخته‌سنگ‌ها قرار گرفته‌اند، تخریب می‌کند و با خود می‌برد و بخش‌های سخت‌تر باقی می‌مانند ← ستون‌های سنگی به شکل قارچ یا سایر اشکال به وجود می‌آیند. نام‌های دیگر این پدیده، گرز دیو، دودکش جن (به انگلیسی هودو Hadoo) و ... می‌باشد.

دشت ریگی - اردن

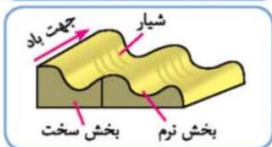
چاله بادی - الجزایر

کلوت‌ها - بیابان لوت

یاردانگ‌ها - بیابان گبی

گرزدیو - بیابان سیریک - پندر جاسک

اشکال تراکمی

این فرسایش در نواحی بیابانی، حاصل انباشته شدن ذرات توسط باد در یک مکان است.

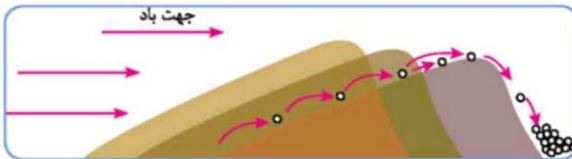
در انگلیسی به **Dune** (دون) مشهور است.

بر اثر وزش باد و جابه‌جا شدن ماسه و شن پدید می‌آیند.

ماسه‌ها که به وسیله باد در سطح زمین حرکت می‌کنند، با کاهش سرعت باد یا در برخورد با گیاهان، بوته‌های خاردار، قطعات سنگ و ... متوقف می‌شوند و تلماسه‌ها را ایجاد می‌کنند.

چندین متر ارتفاع دارند و ارتفاع برخی از آن‌ها در لیبی تا ۳۰۰ متر و در لوت ایران تا ۴۰۰ متر نیز می‌رسد.

برخی از تلماسه‌ها طی یک سال ۱۰ تا ۲۰ متر در جهت وزش باد حرکت می‌کنند (با وزش باد، ماسه‌های دامنه رو به

باد به طرف بالا رانده می‌شود و پس از

رسیدن به قله، در دامنه پشته فروود

می‌آید و همان‌جا انباشته می‌شود).

تپه ماسه‌ای - لیبی

تلماسه - حاشیه دشت کویر

یکی از انواع مهم تپه‌های ماسه‌ای

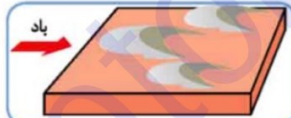
تپه‌های ماسه‌ای هلالی شکل و منفردی که دو زائده یا بازو در جهت باد دارند

برخان

بلندی برخی از برخان‌ها در دشت لوت به ۴۰ متر نیز می‌رسد

برخان - دره مرگ - کالیفرنیا

فرسایش طبیعی در سواحل

ساحل یا کرانه منطقه تماس خشکی و دریا

پست و ماسه‌ای

صخره‌ای

انواع ساحل

ساحل سنگی - چابهار

ساحل ماسه‌ای کناره دریای خزر - خزرشهر

نکته: سواحل صخره‌ای طی سالیان دراز ممکن است بر اثر فرسایش به سواحل پست تبدیل شوند.

تغییر شکل سواحل

۱ امواج دریا

۲ جزر و مد

۳ باد

مناطق ساحلی دائماً تحت تأثیر این عوامل هستند

بادهایی که بر سطح اقیانوس‌ها و دریاها می‌وزند، امواج را ایجاد می‌کنند که نیروی امواج در زمان توفان بیشتر است. برخورد امواج با ساحل، موجب تغییر شکل ساحل خواهد شد.

❶ **انحلال سنگ‌های آهکی** سواحل در آب دریا و نفوذ آب به شکاف‌ها و درزهای این نوع سنگ‌ها موجب فرسایش می‌شود و اشکال خاصی را در سواحل ایجاد می‌کند که ظاهر ساحل را دچار تغییر می‌کند.

انواع فرسایش در سواحل

- فرسایش کاوشی (ناشی از حفر مواد): ❶ ستون‌های سنگی دریایی ❷ غارها ❸ طاق‌های دریایی
- فرسایش تراکمی (ناشی از رسوب‌گذاری مواد): ❹ آب‌سنگ‌ها ❺ جزایر مرجانی ❻ باتلاق‌ها ❼ زبانه یا دماغه ماسه‌ای

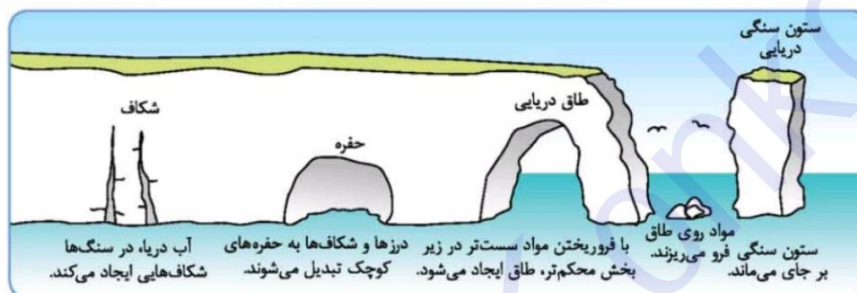
طاق دریایی روشه الصخره - لبنان

زبانه ماسه‌ای - شبه‌جزیره میان‌کاله در جنوب شرقی دریای خزر

آب‌سنگ‌های مرجانی - جزیره فیجی

نقشه توپوگرافی

این مبحث توپوگرافی مفهومی آفر درس آورده شده و به جهت اهمیتی که دارد، من هم ارزش گذارم و برات توضیحش دادم.

❶ **نقشه توپوگرافی** نقشه‌ای است که در آن، پستی‌ها و بلندی‌های زمین و میزان ارتفاع آن‌ها نمایش داده می‌شود.

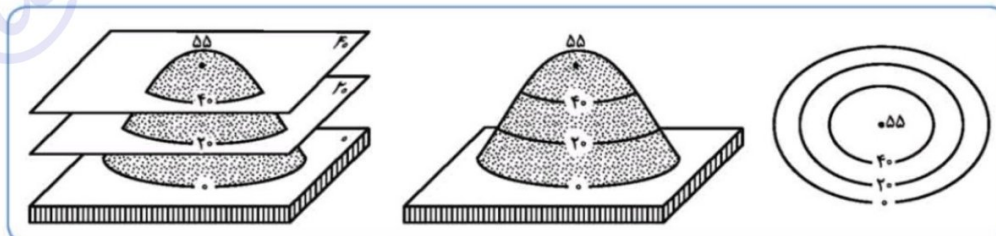
در نقشه روبه‌رو خطوطی وجود دارد که در کنار برخی از آن‌ها اعدادی نوشته شده است. این خطوط، **منحنی میزان** هستند.

❷ **منحنی میزان** خطی است که نقاطی را که ارتفاع یکسان دارند به یکدیگر وصل می‌کند.

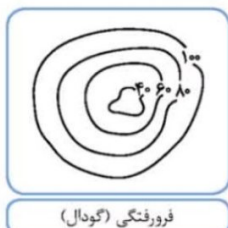
در شکل‌های زیر عددی که روی هر منحنی نوشته شده است، ارتفاع آن نقطه را از سطح دریا نشان می‌دهد.

❸ **فاصله اعداد روی منحنی میزان‌های یک نقشه**، نشان‌دهنده میزان اختلاف ارتفاع یک منحنی با منحنی قبلی است. مثلاً در شکل‌های زیر منحنی میزان وسط، عدد ۲۰ را نشان می‌دهد که از منحنی میزان قبلی ۲۰ متر بیشتر و از منحنی میزان بعدی، ۲۰ متر کمتر است؛ بنابراین فاصله منحنی‌های میزان یا اختلاف ارتفاع آن‌ها ۲۰ متر است.

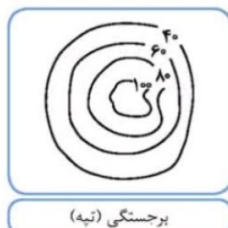
❹ **نکته** در یک نقشه توپوگرافی فاصله‌ای که برای نمایش اختلاف ارتفاع در نظر گرفته می‌شود (برای مثال ۲۰ متر، ۵۰ متر و ...) در تمام نقشه یکسان است.

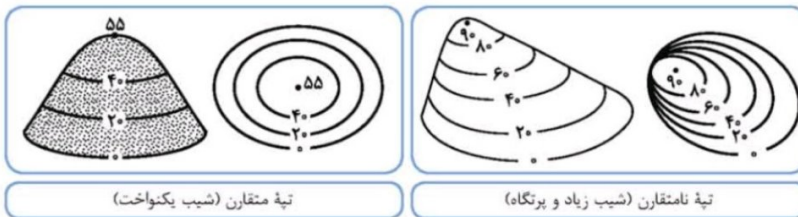
❶ با استفاده از منحنی‌های میزان یک نقشه، می‌توان نوع **ناهمواری‌ها** یعنی برجستگی‌ها (کوه، تپه و ...) و فرورفتگی‌ها (گودال، دره و ...) را تشخیص داد.

فرورفتگی (گودال)

برجستگی (تپه)

در نقشه‌های توپوگرافی، در جاهایی که خطوط منحنی‌های میزان از یک‌دیگر فاصله دارند، شیب زمین ملایم است و در جاهایی که منحنی‌های میزان خیلی به هم نزدیک می‌شوند، شیب زمین تند است. مماس شدن منحنی‌های میزان روی نقشه، نشانه پرتگاه است.

زیست‌کره (بیوسفر)

تعریف یکی از چهار محیط کره زمین که موجودات زنده (گیاهان، جانوران و انسان‌ها) را شامل می‌شود. مطابق حدس دانشمندان، آفرینش حیات روی سیاره زمین، میلیون‌ها سال پیش آغاز شده و زیست‌کره به تدریج روی آن گسترده شده و در دوره‌های زمین‌شناسی تغییر یافته است.

انسان: رکن مهم زیست‌کره

نکته زیست‌کره، سنگ‌کره، هواکره و آب‌کره با یکدیگر ارتباط متقابل دارند و بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند.

بوم‌سازگان (اکوسیستم)

بخش غیرزنده	بخش زنده	بوم‌سازگان
سنگ	تولیدکنندگان (گیاهان)	بوم‌سازگان
خاک	مصرف‌کنندگان رده اول (گیاه‌خواران)	
آب و هوا	مصرف‌کنندگان رده دوم (گوشت‌خواران)	
و ...	تجزیه‌کنندگان (باکتری‌ها و ...)	

تعریف مجموعه‌ای از موجودات زنده که با یکدیگر و با محیطی که در آن زندگی می‌کنند، در ارتباط و تعامل هستند؛ مانند یک جنگل، یک چمنزار، یک دریاچه آب شیرین و ...

نکته حیات دیگر موجودات زنده در یک بوم‌سازگان، به گیاهان وابسته است؛ چون گیاهان می‌توانند با عمل نورساخت (فتوسنتز) غذا بسازند (تولیدکننده هستند).

زیست‌بوم (بیوم)

مطالعه زیست‌بوم‌ها: یکی از موضوعات رشته جغرافیای زیستی

از تعدادی بوم‌سازگان تشکیل شده و وسعت آن زیاد است.

تعریف نواحی وسیع جغرافیایی هستند که انواع خاص و مشابهی از گیاهان و جانوران در آن زندگی می‌کنند به همین دلیل یک ناحیه را ایجاد می‌کنند که با نواحی دیگر متفاوت است؛ مثلاً توندرا، تایگا و ...

نوع و ویژگی‌های هر زیست‌بوم به عوامل زیادی بستگی دارد؛ مانند ۱) موقعیت جغرافیایی ۲) شرایط آب و هوایی (دما، تبخیر و بارش) ۳) شکل ناهمواری‌ها ۴) ارتفاع از سطح زمین ۵) جنس خاک‌ها.

این عوامل در سطح زمین یکنواخت نیستند در نتیجه زیست‌بوم‌های متنوعی روی زمین ایجاد شده است.

تقسیم‌بندی و پراکندگی زیست‌بوم‌های جهان

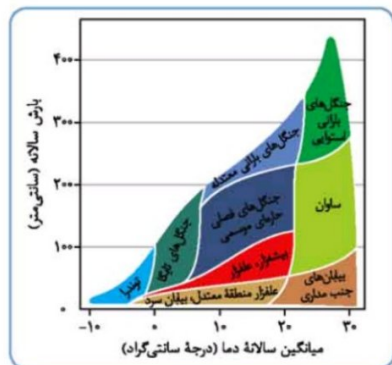
تقسیم‌بندی زیست‌بوم‌ها کار پیچیده‌ای است و سابقه‌ای طولانی دارد.

برای تعداد زیست‌بوم‌ها و تقسیم‌بندی آن‌ها، توافقی بین متخصصان جغرافیای زیستی وجود ندارد (برخی زیست‌بوم‌ها را به دو دسته خشکی و دریایی تقسیم کردند و برخی در طبقه‌بندی خود ۱۶ بیوم خشکی و ۵ بیوم دریایی ارائه کرده‌اند).

طبقه‌بندی وایتکر

وایتکر (جغرافی‌دان زیستی) در تقسیم‌بندی خود، به دو عامل بارش و دما توجه کرده است.

نمودار مقابل توزیع انواع پوشش گیاهی براساس میانگین سالانه دما و بارش را نشان می‌دهد.

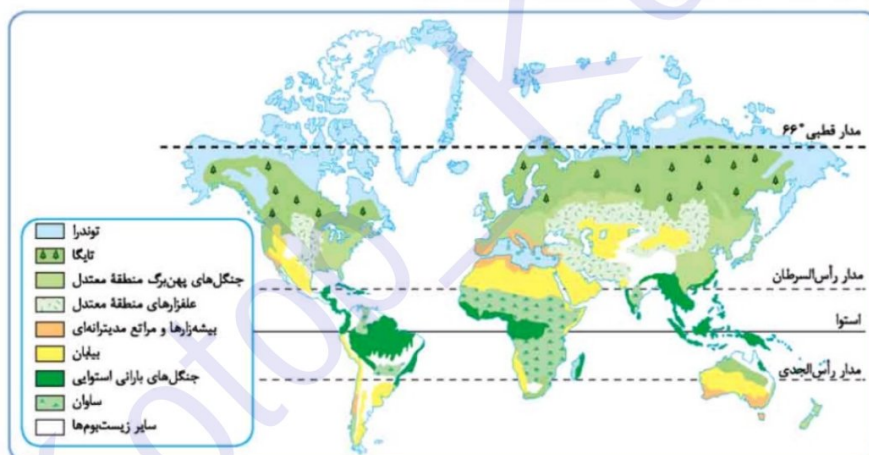

طبقه‌بندی گودی

نقشه زیر براساس طبقه‌بندی گودی (جغرافی‌دان طبیعی) از زیست‌بوم‌ها ترسیم شده است.

او در این طبقه‌بندی، زیست‌بوم‌ها را به هشت دسته محدود کرده است.

در این طبقه‌بندی علاوه بر شرایط آب و هوایی و خاک از روش‌های جدید نیز استفاده شده است.

در روش‌های جدید، جهت تمایز زیست‌بوم‌ها از هم، از معیار میزان تولید ماده آلی و سرعت رشد گیاهان بهره می‌شود.

گیاهان موجودات زنده تولیدکننده‌ای هستند که با عمل فتوسنتز، ترکیبات آلی تولید و اکسیژن آزاد می‌کنند.

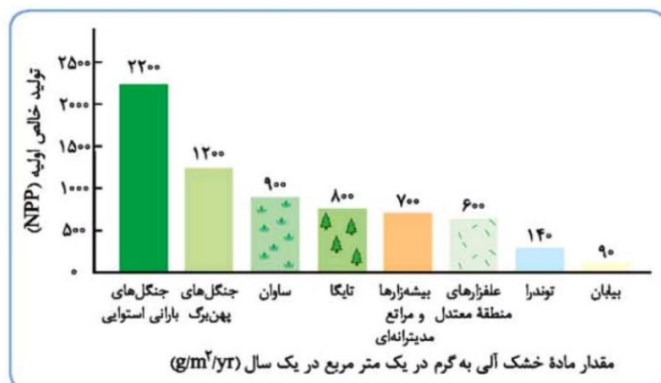
نکته: جذب بیشتر انرژی خورشید • سرعت رشد گیاهان • تولید ماده آلی بیشتر

نکته: انتشار و انرژی خورشید در سطح زمین یکنواخت نیست.

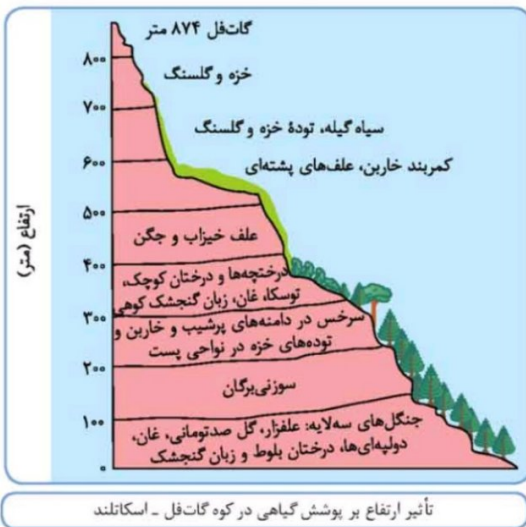
مثال: انرژی دریافتی روزانه در مناطق

- نزدیک قطبی: ۱۰۰ کالری در سانتی‌متر مربع
- معتدله: ۴۰۰ کالری در سانتی‌متر مربع
- استوایی: ۸۰۰ کالری در سانتی‌متر مربع

زیست‌بوم‌ها از نظر میزان تولید ترکیبات آلی و توده زیستی که از آن‌ها حاصل می‌شود، متفاوتند.

نمودار روبه‌رو میزان تولید خالص اولیه (NPP) را در زیست‌بوم‌های مختلف نشان می‌دهد. گیاهان در نتیجه فتوسنتز، موادی تولید می‌کنند؛ به این تولید، **تولید ناخالص** می‌گویند. گیاه مقداری از این مواد را برای رفع نیازهای خود، مثل تنفس، مصرف می‌کند. آنچه باقی می‌ماند، **تولید خالص اولیه** است.

رابطهٔ پراکندگی پوشش گیاهی با ارتفاع

عوامل مؤثر در پراکندگی پوشش گیاهی و زندگی جانوری نواحی:

۱ آب و هوا

۲ خاک

۳ نوع ناهمواری‌ها و ارتفاعات

گیاهان و جانوران در ارتفاع معینی قادر به حیات هستند.

با افزایش ارتفاع، تعداد گونه‌ها ۱) کم یا بلندی گیاهان ۲) انبوهی و درجهٔ رشد

۳ فصل رویش آن‌ها، کم‌تر و کوتاه‌تر می‌شود.

شیب دامنه‌ها بر عمق خاک و زهکشی آن تأثیر می‌گذارد ۴ ضخامت خاک در

دامنه‌های پرشیب، کم‌تر است و این دامنه‌ها کمتر می‌توانند آب را در خود ذخیره کنند؛

بنابراین پوشش گیاهی ضعیف است.

حفاظت از نواحی زیستی

نواحی بیابانی

۳۳ درصد از سطح زمین (صحرای بزرگ آفریقا ۹ میلیون کیلومتر مربع وسعت دارد).

بیابان‌ها معمولاً خالی از جمعیت یا کم‌جمعیت

روز جهانی بیابان‌زدایی ۲۷ خرداد (۱۷ ژوئن)

گردشگری (طبیعت‌گردی)

انرژی ۵ ساعت‌های آفتابی زیاد و شدت تابش انرژی خورشید

معادن

مثال ۵ بوکسیت ۵ بیابان استرالیا / فسفات ۵ صحرای بزرگ آفریقا / الماس ۵ کالاهاری / مس ۵ بیابان آتاکاما / نفت ۵ عربستان

مناسب جهت تحقیقات نجومی و صنایع هوافضا ۵ به دلیل آسمان صاف و بدون ابر

قابلیت‌های

نواحی بیابانی

رصدخانهٔ بزرگ لاسیا - بیابان آتاکاما - شیلی

بزرگ‌ترین نیروگاه خورشیدی جهان در مراکش (صحرای بزرگ آفریقا)

کمبود آب و خاک برای کشاورزی

شرایط نامناسب برای سکونت و فعالیت انسان ۵ به دلیل سرما یا گرمای شدید هوا، خشکی هوا، کمبود آب، دشواری آمد و شد

و راه‌سازی (به علت پوشش وسیع ماسه‌ای)

حرکت ماسه‌های روان و فرسایش خاک

محدودیت‌های

نواحی بیابانی

بیابانی شدن (بیابان‌زایی) ۵ گسترش بیابان‌ها و تبدیل مناطق بیشتری به بیابان

مهم‌ترین عوامل بیابان‌زایی:

۱ خشکسالی و گرم شدن هوا و کاهش بارندگی

۲ حفر چاه‌های عمیق و نیمه‌عمیق در مناطق خشک و استفادهٔ بی‌رویه از آب‌های زیرزمینی

۳ از بین رفتن پوشش گیاهی ۵ مثال ۵ کندن بوته‌ها و علف‌ها برای تأمین سوخت ساکنان حاشیهٔ بیابان‌ها

کاشت گیاهان سازگار و مقاوم با نواحی خشک مانند بته و گنار، اکالیپتوس و افاقیا

مقابله با برداشت بی‌رویه از آب‌های زیرزمینی و چرای بی‌رویه دام‌ها

مالچ‌پاشی روی ماسه‌ها برای تثبیت و جلوگیری از حرکت آن‌ها

برخی به دلیل اثرات زیان‌آور مالچ نفتی، موافق استفاده از آن نیستند و معتقدند بهتر است از مالچ‌های مناسب مانند ریگ یا بقایای گیاهان استفاده شود.

حفاظت از

نواحی بیابانی

(راهکارهای پیشگیری

از گسترش بیابان‌ها)

نواحی ساحلی

محل تلاقی زیست‌بوم خشکی و دریایی

کمتر از ۱۵ درصد سطح زمین

دارای زندگی گیاهی و جانوری متنوع و خاص (گیاهان خشکی و آبزی، انواع ماهیان، مرجان‌ها و نرم‌تنان، پرندگان، حشرات و

سخت‌پوستان) در جزایر، آب‌ها و سواحل

دربرگیرنده ۴۰ درصد جمعیت جهان (پیش‌بینی می‌شود تمرکز جمعیت در آینده در سواحل بیشتر شود).

قرارگیری اغلب شهرهای بزرگ و بندری جهان در این نواحی

نواحی ساحلی

ماهگیری و فعالیت‌ها و مشاغل وابسته به صید آبزیان

گردشگری استراحت، تفریح و ورزش‌های آبی

فعالیت‌های بازرگانی و بنادر و مشاغل وابسته به آن

انرژی حاصل از امواج و جزر و مد

قابلیت‌های

نواحی ساحلی

تغییرات آب و هوایی و گرم شدن کره زمین سبب می‌شود که سطح آب دریاها بالا بیاید.

وقوع توفان‌ها، هاریکن و سونامی (زمین‌لرزه دریایی) سبب هجوم امواج به سواحل و تخریب تأسیسات ساحلی می‌شود. در این صورت باید تأسیسات به نواحی عقب‌تر انتقال یابد که این کار هزینه‌بر است.

آلودگی‌های ناشی از عبور و مرور کشتی‌های نفت‌کش

تخلیه پساب‌های صنعتی کارخانه‌ها و فاضلاب‌های شهری (تخلیه از طریق رودها به دریاها)

تولید انبوه زباله و انواع آلودگی‌ها در نتیجه تجمع گردشگران در نواحی ساحلی

بالا آمدن سطح آب دریا

آلودگی

محدودیت‌های

نواحی ساحلی

حفاظت از سواحل در مقابل بالا آمدن آب و کاهش انرژی امواج از طریق نصب و احداث انواع حفاظ‌های عمودی، موج‌شکن، دیواره‌های دریایی و ...

حفاظت از تپه‌های ماسه‌ای

تثبیت تپه‌های ماسه‌ای از طریق کشت گیاهان سازگار با محیط روی آن‌ها (مانند آموفیلا یا علف ساحلی)

انتقال ماسه از نواحی دیگر به ساحل و ایجاد تپه‌های ماسه‌ای مصنوعی

پاکسازی سواحل از آلودگی‌ها، تدوین مقررات و قوانین و نظارت بر فعالیت‌های گردشگری و سایر فعالیت‌ها

زهکشی اراضی ساحلی (خارج کردن آب از آن‌ها)

حفاظت از

نواحی ساحلی

نواحی کوهستانی

دربرگیرنده ۱۰ درصد جمعیت جهان (دامنه‌های کوه‌های آلپ؛ دارای بیشترین تراکم جمعیتی نواحی کوهستانی)

پناهگاه حیات وحش

دارای تنوع زیستی گیاهی و جانوری خاص

کوهستان‌ها

قابلیت‌های نواحی کوهستانی

دامنه‌های مناسب برای پرورش دام و رمه‌گردانی
تأمین منابع آب شیرین (رودها و چشمه‌ها) • برای دشت‌ها و نواحی پایکوهی
تنوع زیستی و تنوع فرهنگ‌های بومی
جاذبه‌های گردشگری • چشم‌اندازهای زیبا، هوای تمیز و معتدل، امکان کوه‌نوردی و ورزش‌های زمستانی، چشمه‌های آب گرم
معادن

محدودیت‌های نواحی کوهستانی

شرایط سخت طبیعی (مانند سرمای شدید به ویژه در شب‌ها و کاهش اکسیژن و مشکلات تنفسی)
مشکل بودن حمل و نقل و احداث راه‌ها، خطرات برف و یخبندان
خطر زمین‌لرزه، آتشفشان‌های فعال و لغزش دامنه‌ها • به سبب • منطبق بودن اغلب کوهستان‌های جوان بر گسل‌های فعال
دشواری بودن خانه‌سازی و فعالیت‌های کشاورزی • به دلیل • شیب زمین و محدودیت خاک

مشکلات مشاهده‌شده در اغلب کوهستان‌ها

تغییرات آب و هوایی و ذوب شدن یخچال
از بین رفتن پوشش گیاهی دامنه‌ها (به دلیل ساخت‌وسازهای غیراصولی مسکونی و تأسیسات گردشگری و تفریحی)
چرای بی‌رویه دام‌ها
حفر تونل‌ها و جاده‌های خاکی (برای یافتن معادن)
آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های گردشگری (مانند زباله و فاضلاب‌ها)

حفاظت از نواحی کوهستانی

کشت گیاهان بر روی دامنه‌ها برای جلوگیری از فرسایش خاک
حفاظت از تنوع زیستی و حیات وحش
ایجاد حوضچه‌های ذخیره و جمع‌آوری آب و جلوگیری از هدر رفتن آب
پاکسازی کوهستان‌ها از آلودگی‌ها
تدوین قوانین و مقررات برای فعالیت‌های گردشگری
افزایش آگاهی عمومی در زمینه مراقبت از محیط کوهستان

ناحیه فرهنگی

مطالعه آن از مهم‌ترین موضوعات جغرافیای فرهنگی است.
تعریف: بخشی از سطح زمین که در آن فرهنگ ویژه‌ای غالب است و به سبب همان فرهنگ ویژه از سایر نواحی جدا می‌شود.
منظور از فرهنگ ویژه • نوع خاص زبان، دین، هنر و معماری، عقاید، نوع بهره‌برداری از محیط طبیعی، سبک زندگی روزانه، غذا، لباس و ... است.

در این درس دو عنصر فرهنگی زبان و دین مورد بررسی قرار می‌گیرد.

زبان

- از مهم‌ترین شاخص‌های فرهنگی
- برای افرادی که به آن تکلم می‌کنند، هویت مشترکی به وجود می‌آورد.
 - نظامی از ارتباطات است که در آن، معنی الفاظ را صرفاً گروه خاصی که در آن مشترک هستند، متوجه می‌شوند و برای گروه دیگر، بی‌معناست.
 - عنصر اصلی گسترش یک فرهنگ است زیرا انسان از طریق زبان، اطلاعات، تجربه‌ها، ارزش‌ها و آداب و رسوم خود را به دیگران و نسل بعدی منتقل می‌کند.
 - حدود چند هزار زبان در سراسر جهان وجود دارد و نمایش پراکندگی همه زبان‌ها بر روی نقشه، دشوار است.
 - منظور، گروه بزرگی از زبان‌هاست که یک ریشه اصلی دارند. **مثال:** مردم انگلستان، اسپانیا، روسیه، هند و ایران به زبان‌های گوناگونی تکلم می‌کنند ولی همگی جزء خانواده زبانی هند و اروپایی هستند زیرا ریشه مشترک دارند.
 - کشورهایی را که از نظر زبانی هم‌خانواده‌اند، می‌توان یک ناحیه زبانی به حساب آورد.
 - خانواده هند و اروپایی، خانواده چینی-تبتی و خانواده آفرو-آسیایی (سامیایی-حامیایی)، سه خانواده زبانی مهم و پرتکلم جهان هستند.

خانواده زبانی	مهم‌ترین شاخه	مناطق تکلم‌کننده	توضیحات
هند و اروپایی	زبان ایرانی*	در چندین قاره	بزرگترین و گسترده‌ترین گروه زبانی دنیا تکلم بیش از نیمی از مردم جهان به یکی از زیرشاخه‌های آن
چینی - تبتی	ماندارین چینی	آسیای شرقی (در میان مردم زردپوست)	دومین خانواده بزرگ زبانی از نظر تعداد سخنگو
آفرو - آسیایی (سامیایی - حامیایی)	زبان عربی**	کشورهای عربی مناطق یهودی‌نشین شمال آفریقا	زبان قوم سامی* زبان مردم عرب و یهود زبان قوم حامی* زبان بعضی از مردم در شمال آفریقا

قلمرو زبان عربی

چینی ماندارین و سایر زبان‌های چینی

- *مهم‌ترین و پرگویش‌ترین زبان‌های ایرانی که ریشه باستانی مشترک داشته و در ایران و خارج از آن، به ویژه کشورهای همسایه رواج دارند. **فارسی، پشتو، تاجیکی، لری، کردی، بلوچی، طبری، گیلکی و تالشی**
- زبان رسمی بیش از ۲۰ کشور
- **زبان عربی
- یکی از زبان‌های رسمی سازمان ملل متحد
- زبان قرآن

نقشه پراکندگی خانواده‌های زبانی در کل جهان رو از صفحه ۷۰ کتاب درسی مطالعه کنید!

تغییر در الگوی پراکندگی زبان‌ها

پراکندگی زبان‌ها در جهان امروز، همواره به شکل کنونی نبوده است.

عواملی مانند ۱ جنگ و فتح سرزمین‌ها ۲ تجارت ۳ مهاجرت، سبب گسترش برخی زبان‌ها و تغییر در نواحی زبانی شده است.

زمانی که اروپاییان با پیشرفت در دریانوردی، سرزمین‌های نو را کشف کردند، در آمریکای شمالی، استرالیا و نیوزیلند، زبان انگلیسی گسترش یافت.	عصر اکتشافات جغرافیایی (قرن ۱۵ و ۱۶ م.)	رخدادهای مهمی که موجب تغییر الگوهای زبانی جهان شده‌اند:
در مستعمرات آن‌ها در قاره‌های آفریقا، آمریکای جنوبی و قسمت‌هایی از آسیا هم زبان‌های انگلیسی، اسپانیایی، پرتغالی و فرانسوی گسترش یافت.	دوره پیشرفت صنعت و گسترش ارتباطات (قرن ۲۰ و ۲۱ م.)	
برخی زبان‌ها مانند انگلیسی در همه جهان به کار گرفته شد.		
امروزه از زبان انگلیسی در اغلب نرم‌افزارهای رایانه‌ای، برای پایش رفت‌وآمد هواپیماها و کشتی‌ها و همچنین در متون علمی و تحقیقاتی بین‌المللی استفاده می‌شود.		

تنوع زبانی

- با رشد ارتباطات و فناوری اطلاعات، برخی زبان‌ها در جهان غلبه بیشتری پیدا کرده‌اند.
- پیش‌بینی می‌شود بعضی از زبان‌های بومی و محلی در آینده از بین بروند. بنابراین بیشتر کشورها تلاش می‌کنند زبان ملی و زبان‌های بومی و محلی خود را حفظ کنند تا هویت فرهنگی‌شان برقرار بماند.
- در زیر، دو مثال از اقدامات خاص برخی نواحی برای حفظ و ترویج زبان‌شان، آورده شده است:

دین

- از شاخص‌های مهم فرهنگی
- دین آثار دین را می‌توان در نواحی مختلف مشاهده کرد زیرا بر قوانین اجتماعی، عقاید، رفتارها و ارزش‌های اخلاقی، آیین‌ها و مراسم و نیز پدیده‌های قابل مشاهده مثل بناها و آثار هنری تأثیر چشمگیری دارد.

تقسیم‌بندی ادیان

بیش از یک و نیم میلیارد نفر از مردم جهان مسلمان‌اند.	اسلام	ادیان مبتنی بر یکتاپرستی
علاوه بر آسیا و آفریقا، در سایر قاره‌ها نیز پراکنده شده‌اند.		
تشیع و تسنن دو مذهب بزرگ اسلام است.		
در آسیا ظهور کرد ولی امروزه شمار پیروان آن در اروپا، آمریکا، استرالیا و نیوزیلند و کشورهای مرکزی و جنوبی آفریقا بیشتر است.	مسیحیت	ادیان مبتنی بر پرستش غیر خدای یگانه
کاتولیک، پروتستان و ارتدوکس سه مذهب عمده مسیحیت هستند.		
بیشتر پیروان آن به طور پراکنده در شهرها و نواحی بزرگ بازرگانی جهان زندگی می‌کنند و سرزمین مشخصی ندارند.	یهود	
یکی از مراکز تجمع یهودیان، سرزمین فلسطین است که پس از جنگ جهانی دوم با حمایت دولت‌های استعماری اشغال شد.		
کتاب درسی که رابع بش هیزی گفته!	زرتشت	
هندوئیسم		
بودائیسم		
آنیسم (مذاهب قبیله‌ای)		

دین و چشم انداز فرهنگی

چشم انداز

- منظره قابل رؤیت از یک مکان
- ساختمان‌ها و بناها، سبک معماری، نوع سکونتگاه‌های شهری و روستایی، مزارع، جاده‌ها، خیابان‌ها و نظایر آن در یک چشم انداز، شیوه زندگی مردم یک ناحیه را نشان می‌دهد.
- انسان‌ها با تغییراتی که در محیط طبیعی ایجاد می‌کنند، چشم اندازهای فرهنگی را به وجود می‌آورند (فرهنگ هر ناحیه، چشم انداز خاصی را در آن ناحیه به وجود می‌آورد).

نقش عنصر فرهنگی دین

- پیروان یک دین، چشم اندازهای خاصی را در قالب معماری، هنر، نقاشی، مجسمه سازی، ایجاد اماکن مقدس و زیارتگاهی، براساس باورها و عقاید خود، ایجاد می‌کنند.
- معمولاً در اطراف شهرهای مذهبی و مجاورت مکان‌های مقدس، بازارها، هتل‌ها، بنگاه‌های مسافرتی و فروشگاه‌های مختلف برای مسافران و بازدیدکنندگان ایجاد می‌شود.

مجسمه شیوا - هند

یک معبد بودایی - ژاپن

چشم اندازی از دو مسجد ایا صوفیه و مسجد ابی - استانبول، ترکیه

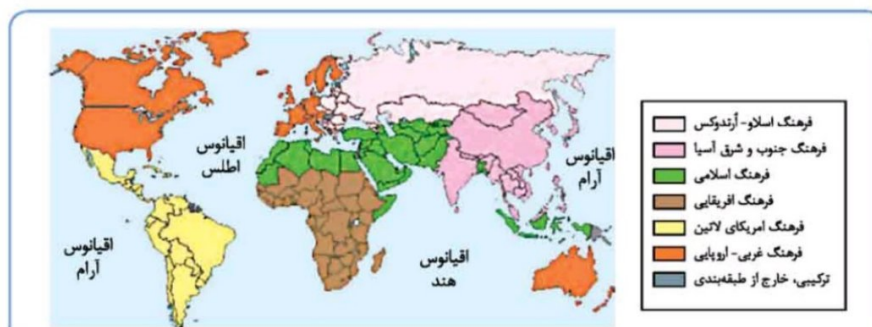
نواحی فرهنگی عمده جهان

نواحی فرهنگی

جغرافی دان‌ها برای مطالعه و شناخت تنوع‌های فرهنگی، سطح زمین را به نواحی فرهنگی تقسیم کرده‌اند. این نواحی در یک یا چند شاخص فرهنگی (مانند دین، زبان، آداب و رسوم، هنر و معماری و نوع فعالیت اقتصادی) شباهت‌هایی دارند. شباهت در یک یا چند عامل، یک ناحیه را از نواحی دیگر متمایز می‌سازد.

نقشه زیر، یکی از انواع تقسیم‌بندی‌های فرهنگی را نمایش می‌دهد که در آن، جهان به شش ناحیه وسیع فرهنگی (قلمرو فرهنگی) تقسیم شده است:

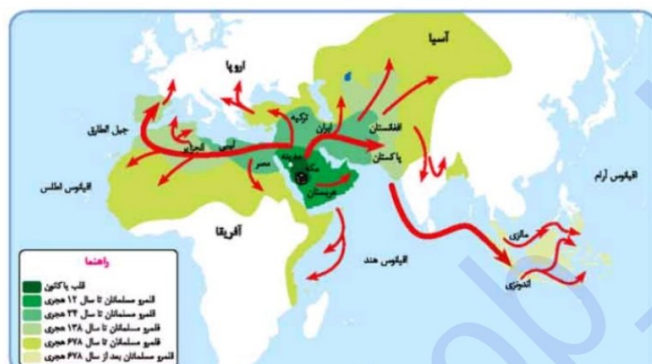
- فرهنگ اسلاو - ارتدوکس
- فرهنگ جنوب و شرق آسیا
- فرهنگ اسلامی
- فرهنگ افریقایی
- فرهنگ آمریکای لاتین
- فرهنگ غربی - اروپایی
- ترکیبی، خارج از طبقه‌بندی

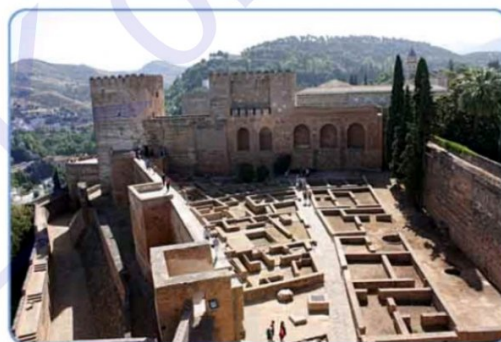
این نقشه قلمروهای فرهنگی در مقیاس کلی را نشان می‌دهد. در نقشه‌های کلی و عمومی، اطلاعات تعمیم‌یافته‌اند و جزئیات به نمایش گذاشته نمی‌شوند و مرز نواحی دقیق نیست. در واقع، هر ناحیه فرهنگی، خود، از تعداد زیادی ناحیه کوچک تشکیل شده است.

پخش فرهنگی

- تعریف** فرایندی است که طی آن یک موضوع یا پدیده مانند زبان، مذهب، افکار و ایده‌ها، نوآوری، وسایل و ابزار، لباس، شیوه زندگی و حتی بیماری از یک مکان به سایر مکان‌ها گسترش می‌یابد.
- امروزه عواملی مانند ۱) مهاجرت ۲) داد و ستد ۳) گردشگری و جهان‌گردی ۴) استفاده از انواع رسانه‌ها ۵) انقلاب در فناوری اطلاعات و ارتباطات، در پخش فرهنگی مؤثر هستند.
- پخش فرهنگی از گذشته‌های دور نیز وجود داشته و ابداعات بشر در تمدن‌های اولیه (مانند کشاورزی، خط و ...) کم کم از ناحیه مبدأ به نواحی اطراف گسترش یافته‌اند.
- در گذشته ۱) جنگ‌ها ۲) داد و ستد میان نواحی، نقش مهمی در پدیده پخش فرهنگی داشته است.
- مثال** آمد و شد کاروان‌ها در مسیر جاده ابریشم سبب توسعه ابداعات، کالاهای، افکار و ... در سرزمین‌های مختلف شد.
- بسیاری از ادیان و زبان‌ها نیز طی دوره‌های تاریخی در جهان گسترش پیدا کرده‌اند.
- مثال** دین اسلام فقط در محل ظهور یا کانون خود باقی نماند و در قسمت‌های وسیعی از جهان انتشار پیدا کرد.

نقشه گسترش اسلام در دوره‌های مختلف

قصر الحمراء - گسترش معماری اسلامی در اسپانیا - این بنا که از شاهکارهای معماری اسلامی به شمار می‌رود، در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شده است.

انواع پخش فرهنگی

دو ناحیه فرهنگی به هم خیلی نزدیک هستند و پدیده فرهنگی در اثر تماس مستقیم مردم، انتقال می‌یابد.

مستقیم

مثال رواج ورزش هاکی که مبدأ آن کانادا است، در ایالت متحده آمریکا و نواحی مرزی آن با کانادا

بدون آن‌که فرهنگ‌ها در تماس مستقیم با یکدیگر باشند، پخش از یک فرهنگ به فرهنگ‌های دیگر اتفاق می‌افتد.

غیر مستقیم

مثال رسانه‌ها نقش عمده‌ای در تغییر علایق، رفتارها، سبک زندگی روزانه (شیوه لباس پوشیدن، نوع غذا، تفریحات و ...) حتی در نواحی دورافتاده دارند.

نکته امروزه برخلاف گذشته، با توجه به گسترش رسانه‌ها، نوع دوم پخش فرهنگی غلبه دارد.

نکته فرایند یکسان‌سازی فرهنگ و توسعه فرهنگ کشورهای سلطه‌گر در جهان امروز، خطری برای فرهنگ و هویت ملی و بومی نواحی مختلف جهان

به حساب می‌آید.

درس هفتم: نواحی اقتصادی (کشاورزی و صنعتی)

طبقه‌بندی فعالیت‌های اقتصادی

تعریف: علم اقتصاد: نظامی از تولید، توزیع، مبادله و مصرف کالاها و خدمات توسط گروه‌های مختلف اجتماعی در یک ناحیه است.

فعالیت‌های اقتصادی در زمان گذشته به سه گروه تقسیم می‌شدند. از دهه ۱۹۸۰ میلادی بخشی دیگر به نام فعالیت‌های نوع چهارم به بخش‌های قبلی افزوده شد.

نوع فعالیت اقتصادی	مشخصات	مثال
فعالیت‌های نوع اول (کشاورزی)	با استخراج و به دست آوردن مواد خام یا محصول از زمین یا دریا سر و کار دارد.	زراعت، دام‌پروری، صید ماهی، جنگل‌داری و استخراج معدن
فعالیت‌های نوع دوم (صنعت)	طی این فعالیت‌ها، منابع و مواد اولیه در کارخانه‌ها تغییر شکل می‌یابند و به کالا تبدیل می‌شوند.	انواع کالاهای صنعتی شامل کفش، اتومبیل، پارچه، فولاد و ...
فعالیت‌های نوع سوم (خدمات)	در فرایند این فعالیت‌ها، خدماتی به دیگران ارائه می‌شود.	حمل و نقل، بانکداری، امور پزشکی و درمانی، امور آموزشی، قضایی، خرید و فروش، تجارت و ...
فعالیت‌های نوع چهارم	این فعالیت‌ها فراهم‌کننده خدمات مربوط به جمع‌آوری و پردازش اطلاعات و فناوری اطلاعاتی و ارتباطی (ICT) و پژوهش و تحقیق و توسعه است.	

نکته: نسبت اشتغال در این فعالیت‌های چهارگانه در کشورهای مختلف، متفاوت است (در برخی نواحی نسبت اشتغال در فعالیت‌های نوع اول و دوم غلبه دارد و در برخی دیگر، فعالیت‌های نوع سوم و چهارم).

کشاورزی

تأمین غذا از نیازها و نگرانی‌های مهم بشر امروز است و امنیت غذایی از اهداف و برنامه‌های مهم همه کشورها به حساب می‌آید.

کشاورزی یک فعالیت بسیار مهم اقتصادی است که اهمیت خود را از گذشته‌های بسیار دور تا به امروز حفظ کرده است.

نواحی عمده کشاورزی در جهان

معیارهای متنوعی برای طبقه‌بندی نواحی کشاورزی در جهان به کار برده می‌شود؛ مانند:

۱. معیشتی یا تجاری بودن
۲. اندازه و وسعت زمین
۳. مالکیت زمین (شخصی، دولتی، اجاره‌ای و ...)
۴. میزان سرمایه
۵. نیروی انسانی
۶. کاربرد ماشین‌آلات و فناوری و ...

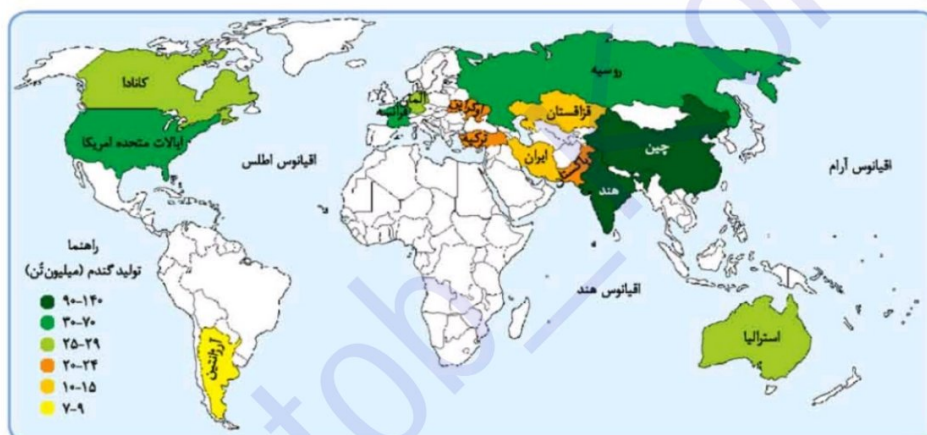
انواع نواحی کشاورزی در جهان:

کشاورزی معیشتی (غیر تجاری)	تولید محصول یا پرورش دام، بیشتر در حد مصرف خانوار کشاورز یا فروش محلی
کشاورزی تجاری	تولید محصول کشاورزی یا پرورش دام به منظور فروش در بازارهای داخلی یا صادرات به کشورهای دیگر و با هدف کسب سود
	به‌کارگیری فناوری‌های پیشرفته و ابزارآلاتی مانند تراکتور، کمباین، بذر اصلاح‌شده و کود شیمیایی
	نیاز به سرمایه زیاد - تولید بالای محصول
	گسترش در جهان با رشد جمعیت و رواج در کشورهای پیشرفته و کمتر توسعه‌یافته

برخی از انواع کشاورزی تجاری

الف) کشت غله تجاری

- غلات مانند: گندم، برنج، ذرت، جو، چاودار و ارزن
- بخش عمده غذای مردم کشورهای آسیایی و آفریقایی غلات است.
- میانگین تولید سالانه غلات در جهان: ۱/۵ میلیارد تن
- تولیدکنندگان بخش عمده گندم جهان: چین، هند، ایالات متحده آمریکا، روسیه، کانادا، فرانسه و استرالیا
- ذرت در اغلب نواحی دنیا کشت می شود و ایالات متحده آمریکا تولیدکننده حدود ۴۰ درصد ذرت جهان است
- بیشتر برنج دنیا در قاره آسیا به ویژه آسیای شرقی و جنوب شرقی کشت می شود (تولید برنج به شرایط خاص آب و هوایی گرمسیری و نیمه گرمسیری و رطوبت هوا و آب زیاد وابسته است).
- چین، هند، اندونزی، بنگلادش، ویتنام، تایلند و ... از تولیدکنندگان عمده برنج در جهان هستند.
- کشت و صنعت: مزارع غله تجاری معمولاً بسیار بزرگ بوده و کاشت و برداشت محصول به صورت ماشینی صورت می گیرد. گاه این مزارع به صورت یک شرکت یا اتحادیه بزرگ اداره می شوند. در این نوع کشاورزی، در کنار مزارع معمولاً کارخانه هایی برای تبدیل، بسته بندی و توزیع محصولات در بازارهای مصرف ایجاد می شود که اصطلاحاً به آن کشت و صنعت می گویند.

نقشه نواحی مهم کشت گندم در جهان (بیش از ۷ میلیون تن در سال) (۲۰۱۳ میلادی)

ب) انقلاب سبز

- از دهه ۱۹۷۰ میلادی با انقلاب سبز و به کارگیری روش های علمی، بذرهایی اصلاح شده، کود و آفت کش های شیمیایی و ماشین آلات، بعضی کشورها تولیدات کشاورزی خود را چند برابر افزایش دادند.
- فیلیپین و پاکستان در تولید برنج به خودکفایی رسیدند.

ب) دامداری تجاری

- دامداران با تجهیزات مدرن و روش های علمی به نگهداری از دام ها و پروراندن آنها جهت تولید گوشت، شیر و سایر لبنیات یا پشم می پردازند.
- این دامداری ها گاه ها در کنار مزارع بزرگ غله تجاری ایجاد شده و از بقایای محصولات کشاورزی برای تغذیه دام بهره می گیرند.
- مهم ترین مراکز دامداری تجاری در جهان: ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا، استرالیا، زلاندنو، آرژانتین و برزیل

پ) کشت تک محصولی تخصصی (پلاتیشن)

- پلاتیشن: زمین های وسیع کشاورزی که به تولید یک محصول خاص اختصاص دارد.
- موز، قهوه، آناناس، کاکائو، پنبه، نیشکر، چای، نخل روغنی (پالم) و کائوچو برخی محصولات کشاورزی پلاتیشن ها هستند.
- مزارع محصولات خاص نواحی گرم و مرطوب استوایی، در کشورهای مجاور استوا در قاره های آسیا، آفریقا و آمریکای جنوبی قرار دارند.
- بیشتر مزارع تک محصولی نواحی استوایی در نزدیکی ساحل دریاها واقع شده اند تا بتوان از کشتی برای صدور محصولات به نواحی مختلف جهان بهره برد.
- برخی معایب روش کشت تک محصولی: ۱) مزارع سالیان سال به کشت یک محصول اختصاص می یابند و به همین دلیل، خطر فرسایش و ضعیف شدن خاک زیاد است. ۲) استفاده مداوم از کودها و آفت کش های شیمیایی در این مزارع، به محیط زیست این نواحی آسیب می زند.

در گذشته با کشف قاره آمریکا و مهاجرت اروپاییان به آنجا، برخی تاجران ثروتمند، مزارع تجاری وسیع تک‌محصولی را به ویژه در جنوب ایالات متحده ایجاد نمودند. این ثروتمندان سفیدپوست با استثمار بردگان سیاه‌پوست و از راه تجارت این محصولات، سود زیادی کسب می‌کردند.

شرکت‌های چند ملیتی

- صاحبان اغلب پلانتیشن‌ها، شرکت‌های بزرگ به ویژه شرکت‌های چند ملیتی هستند. ^{زیرا} این مزارع به سرمایه‌گذاری فراوانی نیاز دارند.
- شرکت‌هایی هستند که بخش مرکزی آن‌ها در کشورهای پیشرفته صنعتی قرار دارد و شعبه‌ها و کارخانه‌های مونتاژ آن‌ها در نواحی دیگر احداث شده‌اند.
- این شرکت‌ها در خارج از مرزهای کشور مبدأ فعالیت می‌کنند.
- شرکت‌های چند ملیتی (عمدتاً آمریکایی و اروپایی) با ایجاد این مزارع در کشورهای نواحی استوایی سرمایه‌گذاری می‌کنند و از نیروی کارگر ارزان قیمت آن‌ها استفاده می‌کنند.

بحران گرسنگی در جهان

- گرسنگی و سوء تغذیه از مسائل مهم جهان امروز
- براساس گزارش فائو بیش از ۸۰۰ میلیون نفر از مردم جهان به سوء تغذیه دچارند و میلیون‌ها نفر گرسنه در قاره‌های آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین و حوزه کارائیب زندگی می‌کنند.
- در یکی دو دهه اخیر مردم کشورهایی مانند زامبیا، ماداگاسکار، اتیوپی، چاد، سودان، افغانستان و یمن با این مشکل مواجه بوده‌اند.
- قربانیان اصلی این بحران کودکان هستند و آسیب‌های جبران‌ناپذیری چون ناتوانی یادگیری و مرگ زودرس می‌بینند.
- جهان قابلیت تولید غذای کافی برای همه جمعیت را دارد و فقر علت اصلی گرسنگی می‌باشد.
- بی‌عدالتی (توزیع نابرابر درآمدها) و جنگ‌ها و مهاجرت‌های اجباری، از عوامل فقر و بی‌پولی هستند.
- تغییرات آب و هوایی و وقوع خشکسالی، سیل، طوفان و ... ^{منجر به} کاهش ذخیره جهانی غلات و بالا رفتن قیمت مواد غذایی می‌شود. ^{در نتیجه}
- بر ناتوانی مردم در خرید غذا و افزایش گرسنگی مؤثر است.
- به گزارش یونیسف، حملات جنگی عربستان به یمن، ۳۷۰ هزار کودک یمنی را در معرض سوء تغذیه شدید قرار داده است.

صنعت

صنایع کارخانه‌ای تقریباً در همه کشورها ایجاد شده است اما نواحی جهانی از نظر ^۱ تعداد صنایع ^۲ کمیت و کیفیت تولیدات کارخانه‌ای ^۳ سود حاصل از صدور کالاهای صنعتی، یکسان نیستند.

قطب‌های صنعتی جهان:

ناحیه صنعتی	گستره جغرافیایی
آمریکای شمالی	کانادا شمال شرق ایالات متحده آمریکا از کوه‌های آپالاش تا دریاچه‌های پنج‌گانه
اروپای غربی	مهم‌ترین نواحی صنعتی اروپا در غرب این قاره ناحیه صنعتی رور در کشور آلمان و نواحی صنعتی انگلستان، فرانسه و شمال ایتالیا
مشرق، جنوب و جنوب شرقی آسیا	ژاپن از مهم‌ترین نواحی صنعتی در این بخش از جهان چین رشد قابل ملاحظه در دو دهه اخیر در زمینه صنعت هند به ویژه در ناحیه کلکته و بمبئی
روسیه و اروپای شرقی	کره جنوبی، تایوان، مالزی و سنگاپور از تولیدکنندگان و صادرکنندگان مهم کالاهای صنعتی در چند دهه اخیر مسکو، قفقاز، ولگا در روسیه جمهوری‌های چک و لهستان در اروپای شرقی

ناحیه صنعتی کی هین - ژاین

ناحیه صنعتی تولید سرامیک - جمهوری چک

صنایع نو با فناوری پیشرفته

در سی سال اخیر صنایع نوین یا های تک (با فعالیتهای اقتصادی نوع چهارم ارتباط نزدیکی دارند) که به طور عمده با میکروالکترونیکها و ریزپردازندهها سر و کار دارند، در جهان رشد چشمگیری داشتهاند.

صنایع الکترونیک شامل رایانهها و تجهیزات آنها، وسایل صوتی و تصویری، تلفنهای هوشمند همراه، صنایع هوا فضا، لیزر، روباتها و زیستفناوری، انرژیهای نو، مهندسی پزشکی و به طور کلی صنایع دانش بنیان، از جمله صنایع های تک هستند.

ویژگیهای مهم صنایع نو

- ۱) مبتنی بودن بر محور فناوری پیشرفته و استفاده از متخصصان و محققان
- ۲) پیشرفت بر مبنای رقابت و نوآوری
- ۳) ملزم بودن به برقراری ارتباط با فناوریهای روز دنیا و صادر کردن کالاهای تولیدشده به سایر کشورها

پارکهای علم و فناوری

- ایجاد پارکهای علمی و فناوری موجب گسترش صنایع نو می شود.
 - این پارکها معمولاً در نزدیکی قطبهای صنعتی ایجاد می شوند و از تحقیقات دانشگاهی بهره می برند.
 - در این مناطق آزمایشگاههای تحقیقاتی متعددی وجود دارد که پژوهشگران در آن به ابداع و نوآوری مشغول اند.
 - ایران با پیشرفت در صنایع نوین و فناوریانه، در تلاش برای رفع نیازهای داخلی و نیز تولید و صدور کالاهای صنعتی پیشرفته است.
- نکته:** شهر علمی تسوکوبا در ژاپن از مهم ترین مراکز علمی و فناوری جهان است. دانشگاه تسوکوبا و دهها مؤسسه تحقیقاتی خصوصی و دولتی در این ناحیه وجود دارد و هر روزه آخرین دستاوردهای علمی این مراکز در زمینه روباتها، مراکز فضایی و ماهوارهها و موشکها در معرض بازدید علاقه مندان قرار می گیرد.

دره سیلیکون (سیلیکون ولی)

- از اولین و مهم ترین نواحی صنایع نو و دارای فناوری پیشرفته در جهان است و قلب صنایع فضای مجازی جهان نام گرفته است.
- در جنوب شرقی سانفرانسیسکو در ایالت کالیفرنیا قرار دارد و نام آن از تعداد زیادی شرکت های تولیدکننده تراشه های سیلیکونی که اولین بار در این منطقه مستقر شده اند، گرفته شده است.
- شرکت های مستقر در دره سیلیکون با یکدیگر تبادل اطلاعات دارند و برای کسب سود بیشتر به رقابت شدید تجاری نیز می پردازند.
- شرکت های اپل، گوگل، اینتل، یاهو، سونی، ایچی، سامسونگ و ایسوس در این منطقه قرار دارند.

خدمات

- فعالیتهای متنوعی را شامل می شود.
- گسترش فعالیتهای خدماتی بر چشم انداز و منظره شهرها تأثیرات فراوانی دارد.
- مؤسسات و نهادهای مالی، بانکها، مؤسسات گردشگری و مجتمع های رفاهی، مؤسسات حمل و نقل، مراکز درمانی - آموزشی و ... موجب پیدایش ساختمانها و برج های عظیم در شهرها شده اند.
- مراکز خرید و مجتمع های تجاری طبقاتی که هم بخش خرید و هم بخش های تفریحاتی دارند، در شهرهای بزرگ جهان گسترش پیدا کرده که معمولاً طراحی و معماری مشابهی نیز دارند.
- تجارت از فعالیتهای مهم بخش خدمات است که نقش مهمی در اقتصاد جهان دارد.

درس هشتم : نواحی اقتصادی (تجارت و اقتصاد جهانی)

تجارت (بازرگانی)

- تعریف:** خرید و فروش کالاها و خدماتی است که نیازها یا خواسته‌های ما را برطرف می‌کنند.
- انواع:**
- داخلی:** داد و ستد کالاها و خدمات در داخل مرزهای یک کشور و میان بخش‌های مختلف آن
 - بین‌المللی:** داد و ستد کالاها و خدمات بین یک کشور و کشورهای دیگر
 - نیکته:** امروزه هیچ کشوری از نظر منابع و مواد خام و کالاهای صنعتی خودکفا نیست و نیازمند مبادله با دیگر نواحی جهان است.

اقتصاد جهانی

- تعریف:** تجارت بین‌المللی کالاها و خدمات است که مبتنی بر ارزش یک پول معین انجام می‌پذیرد.
- بخش‌های مختلف اقتصاد همه کشورها، با تجارت بین‌المللی سر و کار دارد.**
- برخی کالاهای مصرفی ما ممکن است در کارخانه‌هایی در مناطق دوردست خارج از کشور تولید شده باشد و یا ممکن است مواد خام به کار رفته در آن‌ها یا ابزارآلات و ماشین‌های کارخانه تولیدکننده آن از خارج از کشور تهیه شده باشد.**
- کشور ما محصولاتمانند نفت، مواد پتروشیمی، قالی و خشکبار را به سایر کشورها صادر می‌کند. افزایش و کاهش قیمت محصولات در بازارهای جهانی، بر روی اقتصاد و زندگی ما مؤثر است.**

نابرابری در اقتصاد جهانی

- کشورها در اقتصاد جهانی موقعیت یکسانی ندارند و این جایگاه متفاوت، تأثیرات زیادی در زندگی مردم کشورهای مختلف می‌گذارد.
- پیشینه تعامل و روابط اقتصادی در جهان:

گذشته‌های دور تا قرن ۱۵ میلادی	- در گذشته‌های دور تجارت بیشتر در سطح محلی انجام می‌شد. - به مرور راه‌ها و کاروان‌سراها ایجاد شدند و مبادله کالاها به وسیله چارپایان و کاروان‌ها در نواحی دور گسترش پیدا کرد. - با پیشرفت‌هایی که در ساخت کشتی‌ها صورت گرفت، مبادلات تجاری میان نواحی افزایش یافت. - تا قرن ۱۵ میلادی شبکه راه‌های به هم پیوسته جاده ابریشم شکل گرفت که بزرگ‌ترین شبکه داد و ستد جهانی بود و شرق و غرب جهان آن روز (از چین در شرق آسیا تا اروپا در کنار دریای مدیترانه) را در بر می‌گرفت.
قرن‌های ۱۵ و ۱۶ میلادی	- با ورود به عصر اکتشافات جغرافیایی و پیشرفت در دریانوردی، اروپاییان به سرزمین‌هایی نو در آمریکا و اقیانوسیه دست یافتند. - آن‌ها با تصرف قسمت‌هایی از آسیا، آفریقا و آمریکای جنوبی و ایجاد مستعمرات، به استخراج و غارت منابع طبیعی آن‌ها دست زدند.
قرن ۱۸ میلادی	- با وقوع انقلاب صنعتی، استعمارگری اروپایی‌ها در جهان بیشتر شد. - کارخانه‌های انگلستان و سایر کشورهای اروپایی به مواد اولیه و خام نیاز داشت و آن‌ها با تسلط بر نواحی مختلف جهان، مواد اولیه‌ای مانند طلا و الماس، نفت، چوب و ... را به کشور خود سرازیر کردند. مثال: هند مستعمره انگلستان / اندونزی مستعمره هلند / کنگو مستعمره بلژیک / الجزایر مستعمره فرانسه - ثروت رایگان و ارزان کشورهای مستعمره از عوامل مهم رشد سریع کشورهای اروپایی بود. - کشورهای استعمارگر در برخی نواحی جهان که رسماً مستعمره آن‌ها نبودند، با فشار بر حکومت‌ها یا دخالت‌های نظامی، امتیازاتی به نفع خود می‌گرفتند.
پس از جنگ جهانی اول و دوم	- نهضت‌های استقلال طلبانه در کشورهای مستعمره بیشتر شد و به تدریج، به استقلال رسیدند و به عضویت سازمان ملل متحد درآمدند. - در نتیجه، دوره استعمار کهن که در آن قدرت نظامی و اشغال سرزمین‌ها اهمیت خاصی داشت، به آخر رسید ولی رابطه نابرابر اقتصادی میان نواحی جهان همچنان ادامه یافت و شکل‌های دیگری پیدا کرد.

اقتصاد جهانی پس از جنگ جهانی دوم

- ۱) تقسیم جهان به بلوک غرب (کشورهای سرمایه‌داری آمریکا و اروپای غربی) و بلوک شرق (کشورهای کمونیستی شوروی سابق، چین و اروپای شرقی)
- ۲) وارد آمدن خسارت‌های زیاد به کشورهای سرمایه‌داری صنعتی
- ۳) وارد شدن به مرحله‌ای تازه در اقتصاد جهانی، یعنی صدور سرمایه افزون بر صدور کالا (این مسأله نتیجه تلاش کشورهای سرمایه‌داری و آمریکا برای بهره‌برداری از منابع سایر سرزمین‌ها و جلوگیری از گسترش کمونیسم بود).
- ۴) **نکته:** کشورهای سرمایه‌داری صنعتی و آمریکا با وارد کردن فشارهای سیاسی به حکومت‌ها، اقدام به سرمایه‌گذاری و ایجاد کارخانه‌های مونتاژ در دیگر نقاط جهان و نیز بهره‌کشی از آن‌ها می‌کردند و کشورهای که از نظر علم و فناوری صنعتی عقب‌مانده بودند، همچنان به فروش منابع اولیه و خام و خرید و واردات کالاهای کارخانه‌ای از کشورهای صنعتی ادامه دادند.
- ۵) **نکته:** گسترش شرکت‌های چند ملیتی (که امروزه بیش از ۶۰ هزار شرکت هستند) از مهم‌ترین ویژگی‌های این دوره

آثار و نتایج جنگ‌های جهانی اول و دوم

نقش شرکت‌های چند ملیتی در تجارت جهانی

۱) شرکت‌های چند ملیتی دارای یک شعبه اصلی و چندین شعبه فرعی (یا شرکت وابسته) هستند.

نام بخش	محل استقرار	نوع فعالیت
شعبه اصلی	کشورهای پیشرفته صنعتی (مادر)	طراحی و فناوری علمی اصلی تولیدات
شعبه‌های فرعی (شرکت‌های وابسته)	کشورهای میزبان	تولید یا مونتاژ یا فروش کالاها و خدمات کشور مادر

۲) **مثال:** در هفتاد سال اخیر، صنایع و بانک‌های ایالات متحده آمریکا، اروپای غربی و ژاپن سرمایه‌گذاری چشمگیری در سایر نواحی جهان داشته‌اند. ایالات متحده آمریکا جهت تشویق شرکت‌های خود به سرمایه‌گذاری در خارج، کمک‌های مالی و حمایتی در اختیار آن‌ها قرار داده است.

۳) امتیازات شرکت‌های چند ملیتی در صورت سرمایه‌گذاری در سایر کشورها:

- ۱) بهره‌گیری از منابع طبیعی آن نواحی در صورت احداث کارخانه یا شرکت در آن‌جا
- ۲) برخورداری از نیروی کار ارزان قیمت
- ۳) امکان فعالیت آسان‌تر و ارزان‌تر (چون در کشورهای کمتر توسعه‌یافته صنعتی نظام مالیاتی و بیمه کارگران و قوانین و مقررات زیست‌محیطی، چندان سختگیرانه و جدی نیست).

۴) شرکت‌های چند ملیتی به منافع کشورهای میزبان توجه چندانی ندارند و به دنبال افزایش فروش و سود خود هستند.

۵) شرکت‌های چند ملیتی گاه انحصار تولید یک کالا را به دست می‌گیرند و کارخانه‌های داخلی کشورها را از دور رقابت خارج می‌کنند و موجب ورشکستگی آن‌ها می‌شوند. در نتیجه وابستگی نواحی به کشورهای توسعه‌یافته صنعتی افزایش می‌یابد.

انواع نواحی از نظر مبادلات تجاری جهانی

نواحی از نظر نوع غالب مبادلات اقتصادی به دو گروه اصلی تقسیم می‌شوند:

کشورهای گروه اول	اقتصاد مبتنی بر تولید و صدور مواد اولیه و خام و منابع انرژی و معدنی
کشورهای گروه دوم	اقتصاد آسیب‌پذیر در برابر نوسانات قیمت در بازارهای جهانی
	ضعف حمایت از بخش‌های تولیدی داخلی و گسترش واردات
کشورهای گروه دوم	اقتصاد مبتنی بر تولید و صدور انواع کالاهای کارخانه‌ای و صنعتی به همراه فناوری‌های پیشرفته و نوین

۶) **نکته:** برخی کشورهای صادرکننده نفت و گاز (کشورهای گروه اول) برای دفاع از منافع خود و عدم آسیب‌پذیری ناشی از کاهش قیمت نفت در بازار جهانی، با یکدیگر متحد شده و سازمان «اوپک» را ایجاد کردند.

نابرابری اقتصادی، نابرابری فضایی

شاخص توسعه انسانی یکی از ملاک‌های سنجش و مقایسه کشورها از نظر نابرابری‌های موجود است.

① درآمد و رفاه

② امید به زندگی یا متوسط طول عمر

③ سواد و آموزش

سه عامل در برگزیده شاخص توسعه انسانی

④ عامل درآمد و رفاه

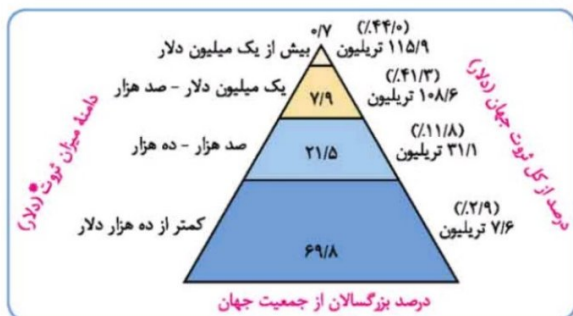
جنبه اقتصادی دارد.

ثروت و درآمد در برخی کشورها متمرکز شده است و بخش بزرگی از مردم

با فقر و کمبود امکانات روبه‌رو هستند.

* منظور از ثروت در نمودار روبه‌رو، دارایی افراد است نه درآمد؛ ثروت یعنی هر

آن چه قابلیت فروش و تبدیل شدن به پول را دارد.

نمودار توزیع ثروت در جمعیت بزرگسال جهان - گزارش آکسفام ۲۰۱۵ میلادی

④ نابرابری اقتصادی

این نابرابری در فضای جغرافیایی جلوه‌گر می‌شود.

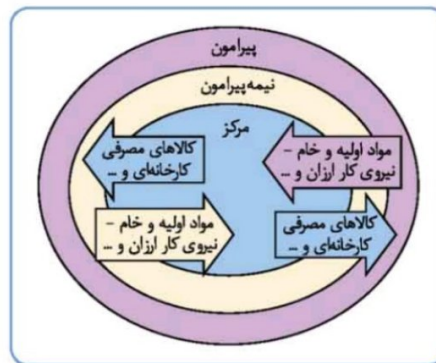
به این دلیل که منابع و امکانات و خدمات به صورت ناعادلانه توزیع می‌شود، نابرابری را می‌توان در فضایی که انسان‌ها در آن زندگی می‌کنند، دید.

در نتیجه این نابرابری، ناحیه‌هایی شکل می‌گیرند که از نظر تسهیلات و چشم‌اندازهای جغرافیایی با هم متفاوتند.

انواع نواحی اقتصادی

نوع ناحیه اقتصادی	ویژگی‌ها	مثال
مرکز (کانون‌های سلطه اقتصادی بر جهان)	- کشورهای توسعه‌یافته صنعتی با بالاترین درآمد و ثروت - جذب‌کننده بخش عمده سود و ثروت جهان - صدور سرمایه به سایر نواحی جهان - برخورداری از صنایع نو و خدمات پیشرفته، فناوری بالا و نیروی متخصص و زیرساخت‌های مناسب برای توسعه اقتصادی - سطح بالای زندگی و رفاه اجتماعی - خرید مواد خام با قیمت ارزان از کشورهای پیرامون و فروش کالاهای صنعتی با سود بیشتر به آن‌ها - برخورداری از نیروی کار ارزان قیمت کشورهای پیرامون از طریق شرکت‌های چند ملیتی - جذب مغزهای متفکر کشورهای پیرامون به خود (در حالی که هزینه رشد این افراد را کشورهای پیرامون پرداخته‌اند)	- آمریکای شمالی - اروپای غربی - ژاپن - استرالیا
نیمه پیرامون	- کشورهای بین مرکز و پیرامون - قوی‌تر از کشورهای پیرامون از نظر اقتصادی (ولی هنوز به کشورهای مرکز نرسیده‌اند) - نقش واسطه میان کشورهای مرکز و پیرامون - دارای تغییر و تحولات صنعتی و فناوریانه در ساختارهای اقتصادی و اجتماعی	- چین - کره جنوبی - سنگاپور
پیرامون	- تولیدکننده و صادرکننده مواد اولیه و خام - سطح پایین از نظر توسعه صنعتی و فناوری‌های نوین - وابسته به واردات کالاهای صنعتی از مرکز - بازار خوب تولیدات صنعتی کشورهای مرکز - کمبود نیروی کار ماهر و متخصص - کمبود زیرساخت‌ها و تجهیزات لازم برای توسعه صنعتی	- آسیا (افغانستان و بنگلادش) - افریقا (مراکش و نامیبیا) - آمریکای لاتین (پرو و نیکاراگوئه)

نکته: جایگاه کشورها به عنوان مرکز و پیرامون در طول زمان ثابت نیست و ممکن است تغییر کند.

تجارت بین المللی و حفاظت از اقتصاد کشورها

وضعیت دوگانه اقتصاد کشورها از نظر میزان صادرات و واردات:

زمانی که ارزش صادرات یک کشور بیشتر از واردات آن است، با سودی که به دست می آید، استانداردهای زندگی و رفاه کشور بهبود می یابد.	موازنه تجاری مثبت
زمانی که ارزش واردات بیشتر از صادرات است، این وضعیت برای اقتصاد کشور نامطلوب است.	موازنه تجاری منفی (کسری تجاری)

برخی اقدامات کشورها برای کاهش تأثیرات منفی تجارت خارجی بر صنایع و اقتصاد خود و نیز کسب توسعه اقتصادی:

۱. وضع تعرفه های گمرکی و مالیات بر کالاهای وارداتی

۲. محدود یا ممنوع کردن واردات برخی کالاها در دوره های زمانی خاص

۳. تشکیل اتحادیه های اقتصادی - تجاری منطقه ای

۴. ایجاد مناطق آزاد تجاری

اتحادیه های اقتصادی - تجاری منطقه ای (ناحیه ای)

• میان کشورهای همسایه شکل می گیرد.

• کشورهای عضو، براساس موافقت نامه هایی که امضاء می کنند، سعی بر کاهش یا برداشتن مالیات ها و تعرفه های گمرکی میان خود دارند تا تجارت بینشان افزایش یافته و موجب توسعه اقتصادی این کشورها شود.

• مثال: **اِکو، آسه آن و نفتا** از جمله اتحادیه های اقتصادی منطقه ای هستند.

مناطق آزاد تجاری

• مناطقی که در اصل برای توسعه صادرات یک کشور و رونق اقتصادی آن ایجاد می شوند.

• تولیدکنندگان و بازرگانان در این مناطق، بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی یا معافیت های مالیاتی به صادرات و واردات و انبارداری کالاها می پردازند.

• در این مناطق، مقررات و قوانین اقتصادی ویژه و متفاوت با دیگر نواحی سرزمین وجود دارد.

• این مناطق اغلب در مجاورت بنادر مهم ایجاد می شوند.

• مثال: منطقه قشم، منطقه کیش و منطقه آزاد تجاری - صنعتی انزلی

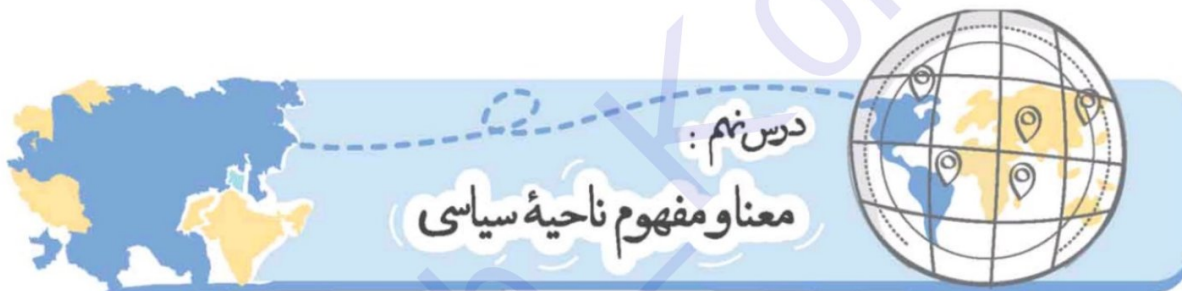
• نکته: برخی بر این باورند که همه مناطق آزاد تجاری در رسیدن به هدف خود موفق نبوده اند زیرا در بعضی کشورها، این مناطق، پایگاهی

برای واردات شده اند و نتوانسته اند موجب توسعه اقتصادی کشور شوند.

تجارت بین‌المللی و حمل و نقل دریایی

- در میان روش‌های حمل و نقل، جایگاه ویژه‌ای دارد و حدود ۹۰ درصد تجارت جهانی از نظر وزن کالاهایی که جابه‌جا می‌شوند، از طریق حمل و نقل دریایی صورت می‌گیرد.
- دلایل برتری این شیوه، بر سایر روش‌های حمل و نقل:
 - ۱) پایین‌تر بودن هزینه‌های حمل و نقل
 - ۲) قدرت حمل کالاهای با وزن زیاد
 - ۳) قابلیت جابه‌جایی کالاهای تا مسافت‌های دور دست
- امروزه بیشتر مبادلات اقتصادی کشورها از طریق انواع کشتی‌های فله‌بر (حمل‌کننده زغال، غلات، سنگ آهن، سیمان و ...)، کشتی‌های کانتینری، کشتی‌های نفتکش و شناورهای تانکر حمل‌کننده گاز صورت می‌پذیرد.
- کشتی‌های بزرگ، کالاهای را در بندرهای اصلی و بزرگ تخلیه می‌کنند و این کالاهای از طریق کشتی‌ها و شناورهای کوچک‌تر در بنادر فرعی کشورها توزیع می‌شوند.
- نکته: بندر آزاد تجاری شانگهای در چین، رتبه نخست بنادر جهان از نظر تعداد جابه‌جایی کانتینر را داراست.

حمل و نقل دریایی

مقدمه

برای فهم مطالب اصلی درس بهتر است ابتدا به مثال زیر توجه کنید:

• قلمرو و وسعت مدرسه • موقعیت مدرسه نسبت به جهت‌های اصلی و پدیده‌های اطراف	فضای جغرافیایی	ارکان اصلی مدرسه
• جمعیت و روابط اجتماعی بین افراد • شامل دانش‌آموزان و کارکنان آن مانند مدیر، معاونان، معلمان و ... که روابط متقابل دارند.	ساختار انسانی	
• اداره مدرسه توسط مدیر و معاونان و با همکاری انجمن اولیا و مربیان	نظام مدیریت (ساختار سازمانی)	

وظایف مهم نظام مدیریت مدرسه در راستای تحقق اهداف آن:

- **الف) تنظیم امور فضا:** مدیریت مدرسه امور مربوط به فضای مدرسه را اداره می‌کند؛ مانند دیوارکشی مناسب، نصب در برای ورود و خروج ایمن، چگونگی اختصاص یافتن فضا به کلاس‌ها، آزمایشگاه، کتابخانه و ...
- **ب) تنظیم روابط سازه انسانی:** شامل نظارت مدیر بر روابط اجتماعی میان دانش‌آموزان با هم و با کارکنان برای رعایت نظم و مقررات و حفظ حقوق و مسئولیت‌ها.
- **پ) تنظیم امور مدرسه با خارج از آن:** ارتباط مدیر مدرسه با اداره آموزش و پرورش ناحیه (دریافت بخش‌نامه‌ها و گزارش وضعیت دانش‌آموزان و ...)، سایر مدارس (در زمینه مسابقات ورزشی، انجام آزمون و ...)، نهادها و مراکز مختلف جهت انجام امور مربوط به امنیت، آب، برق، سرویس رفت و آمد دانش‌آموزان و ...، و همچنین ارتباط با خانواده دانش‌آموزان.

ارکان و تعریف ناحیه سیاسی

سه رکن هر ناحیه سیاسی

- قلمرو و فضای جغرافیایی
- سازه (ساختار) انسانی
- نظام مدیریت

تعریف: ناحیه سیاسی: بخشی از سطح زمین که تحت مدیریت سیاسی یا فرمانروایی یک قدرت سیاسی است.

نکات قابل توجه در این تعریف:

- این قدرت یا مدیریت سیاسی می‌تواند متعلق به یک فرد، یک نهاد، یک سازمان، شورا یا حکومت باشد که اداره آن فضای جغرافیایی را عهده‌دار است.
- ناحیه سیاسی همچنین می‌تواند یک روستا، یک شهر، یک استان، یک کشور و حتی ناحیه وسیعی فراتر از یک کشور باشد.

انواع نواحی سیاسی

- نواحی سیاسی با توجه به مقیاس فضای جغرافیایی و نظام مدیریت که یک فضای جغرافیایی را اداره می‌کند، انواع مختلفی دارد که عبارتند از: ناحیه سیاسی
- فروملی، ملی، فراملی (منطقه‌ای) و ویژه.
- هر یک از این چهار ناحیه سیاسی، سه رکن اصلی ۱) قلمرو و فضای جغرافیایی ۲) سازه انسانی و ۳) نظام مدیریت را دارد.

مشخصات	انواع نواحی سیاسی
 ناحیه فروملی - شهرستان‌های استان خراسان جنوبی	۱) یک واحد جغرافیایی (مانند روستا، شهر، بخش، شهرستان و استان) که تحت مدیریت (دهداری، شهرداری، بخشداری، فرمانداری و استانداری) قرار دارد.
 ناحیه ملی - کشور مستقل ایران	۲) هر کشور مستقل که نظام حکومتی مستقلی دارد.
 ناحیه سیاسی فراملی - اتحادیه اروپا	۳) چند کشور که تحت اداره یک نظام مدیریت منطقه‌ای هستند؛ مانند اتحادیه اروپا. اتحادیه اروپا: - شامل ۲۷ کشور اروپایی مستقل اما متحد و تابع نظام مدیریت مشترک - انتخاب رؤسای برای شورا و مجلس قانون‌گذاری اروپا، بانک مرکزی اروپا و ... توسط کشورهای عضو جهت تحقق مدیریت مشترک - پیرو اصول و شیوه‌های مشترکی در امور سیاست خارجی، کشاورزی، تجارت، محیط زیست و ... - واحد پول مشترک اغلب کشورهای عضو: «یورو» - لغو اخذ روادید (ویزا) طبق پیمان «شنگن» بین این کشورها جهت تسهیل رفت و آمد مردم به برخی از این کشورها برای زندگی، کار، تحصیل یا سرمایه‌گذاری

انواع نواحی سیاسی	مشخصات
ویژه	❶ ناحیه‌ای دارای نظام مدیریت مخصوص به خود؛ مانند نواحی خودمختار و مناطق آزاد تجاری. نواحی خودمختار: ❷ استان‌ها یا ایالت‌هایی که به دلیل شرایط قومی، مذهبی و ... از استقلال محدودی برخوردارند و تنها در امور سیاست خارجی و دفاع، تابع حکومت مرکزی هستند. مثال نخجوان در جمهوری آذربایجان، بندر هنگ‌کنگ (چین) و کردستان در عراق. ❸ خودمختاری: استقلال محدود یک واحد سیاسی در اداره امور خود در داخل یک کشور. مناطق آزاد تجاری: ❹ مناطقی که برخی قوانین و مقررات کشور در آن‌ها اجرا نمی‌شود. ❺ ورود اتباع خارجی به مناطق آزاد تجاری یک کشور بدون اخذ ویزا از قبل ❻ عدم اجرای قوانین مالیاتی و گمرکی کشورها در مورد سرمایه‌گذاری در این مناطق

ناحیه سیاسی ویژه - ناحیه خودمختار نخجوان

ناحیه سیاسی ویژه - منطقه آزاد قشم - ایران

سه اصطلاح مهم در خصوص اجزای ناحیه سیاسی

- کانون ناحیه سیاسی**
 - هر ناحیه سیاسی کانونی دارد که محل تمرکز قدرت سیاسی است (قدرت از آن نقطه در سطح ناحیه سیاسی اعمال می‌شود).
 - کانون نواحی سیاسی همان پایتخت‌ها، مراکز ایالت‌ها و استان‌ها و شهرهای مهم ناحیه‌ای یا مقر سازمان‌های بین‌المللی است.
- فضای جغرافیایی ناحیه سیاسی**
 - هر ناحیه سیاسی، دارای فضای جغرافیایی است.
 - نظام مدیریت برای اداره بهتر امور، این فضا را به واحدهای کوچکتری تقسیم نموده است.
 - مثال** فضای جغرافیایی کشور ما به استان، شهرستان و ... تقسیم‌بندی شده است.
- مرز ناحیه سیاسی**
 - هر ناحیه سیاسی مرز و قلمرویی دارد.
 - خطوط مرزی حد اعمال اراده سیاسی یک نظام مدیریت یا حکومت هستند و از آن حد به بعد، مدیریت و اراده سیاسی نهاد فرمانروایی، قابلیت اعمال و اجرا ندارد.

جغرافیای سیاسی

- تعریف**
 - علم مطالعه کنش‌های متقابل جغرافیا و سیاست است و پیامدهای تأثیر این دو بر هم را تحلیل می‌کند.
- مطالعه نواحی سیاسی**
 - یکی از موضوعات رشته جغرافیای سیاسی است.
 - این رشته شاخه‌ای از علوم جغرافیایی است.
- عنوان جغرافیای سیاسی**
 - از ترکیب دو عنصر جغرافیا و سیاست حاصل شده است. **به دلیل این‌که جغرافیا و فضای جغرافیایی**
 - بر تصمیمات سیاسی اثر می‌گذارند و برعکس، سیاست و تصمیم‌گیری‌های سیاسی نیز بر فضای جغرافیایی تأثیر دارند و موجب تغییر آن‌ها می‌شوند.

❶ مثال‌های زیر جهت درک بهتر رابطه متقابل جغرافیا و سیاست آورده شده است.

نمونه ۱: محدوده طرح ترافیک

تأثیر تصمیم‌گیری سیاسی بر فضای جغرافیایی

در کلان‌شهر مشهد میزان سفرهای درون‌شهری در مناطق مرکزی و به ویژه در تابستان بسیار زیاد است و این امر سبب راه‌بندان‌های شدید، اتلاف وقت مردم و آلودگی هوا شده است.

شورای ترافیک استان خراسان رضوی و سازمان حمل و نقل شهرداری مشهد با طراحی و اجرای محدوده طرح ترافیک زوج و فرد، سعی در حل این مشکل کرده‌اند و به موجب این طرح ورود خودروهای غیر مجاز به محدوده تلاف است.

نمونه ۲: منطقه خلیج فارس

تأثیر فضای جغرافیایی بر سیاست

منطقه خلیج فارس سیاست‌های جهانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و موجب کشمکش بین حکومت‌ها می‌شود. زیرا این منطقه مهم‌ترین انبار نفت جهان است و کشورهای عمده صادرکننده نفت در این منطقه هستند.

آبراهه مهمی چون تنگه هرمز در این منطقه قرار دارد و دسترسی به آب‌های آزاد اقیانوس‌ها، اهمیت خاصی به این منطقه داده است.

در گذشته کشورهای استعمارگر روسیه و انگلستان برای دستیابی به این منطقه به رقابت با هم می‌پرداختند.

امروزه نیز کشورهای سلطه‌گر مثل آمریکا و انگلیس با ایجاد پایگاه‌های نظامی و نفوذ در کشورهای اطراف خلیج فارس سعی در کنترل این منطقه دارند.

نمونه ۳: شبه‌جزیره کریمه

تأثیر فضای جغرافیایی بر سیاست

موقعیت جغرافیایی شبه‌جزیره کریمه

شبه‌جزیره کریمه در شمال دریای سیاه و جنوب اوکراین واقع شده است و یک منطقه گردشگری و کشاورزی است. این شبه‌جزیره که تا پیش از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی بخشی از خاک اوکراین بود، در سال ۲۰۱۶ م. در یک همه‌پرسی مردم آن خواهان الحاق جمهوری خودمختار کریمه به روسیه شدند و در نتیجه کریمه به روسیه پیوست. روسیه نیز در این شبه‌جزیره پایگاه‌های دریایی قرار داد.

دولت‌های غربی به پیوستن کریمه به روسیه اعتراض دارند؛ زیرا اعتقاد دارند که تسلط بر این منطقه، فرمانروایی بر دریای سیاه و منطقه اوراسیاست.

بنابراین امروزه این شبه‌جزیره به موضوع کشمکش بین اوکراین و روسیه با مداخله آمریکا و دولت‌های غربی عضو پیمان ناتو تبدیل شده است.

نمونه ۴: تونل مانش

تأثیر تصمیم‌گیری سیاسی بر فضای جغرافیایی

توافق حکومت‌های انگلستان و فرانسه در سال ۱۹۸۶ میلادی منجر به آغاز عملیات احداث تونل مانش شد و سرانجام در سال ۱۹۹۴ میلادی این تونل افتتاح گردید.

۵۲ کیلومتر طول

ساخته شده در ۴۰ متری زیر دریا

از عجایب هفتگانه جهان

متصل‌کننده انگلستان به قاره اروپا

تونل مانش

آسان نمودن سفر مردم دو کشور فرانسه و انگلستان به یکدیگر از طریق قطار

تسهیل روابط اقتصادی و تجاری بین انگلستان و قاره اروپا

نمونه ۵: تفاوت چشم‌انداز مناطق مختلف یک شهر یا کشور

تأثیر تصمیم‌گیری سیاسی بر فضای جغرافیایی

سیاست‌ها و تصمیمات حکومت یک کشور در زمینه اقتصاد، اشتغال و توزیع درآمد و نیز نوع برنامه‌ریزی و بودجه‌ای که به نواحی مختلف اختصاص می‌دهد، بر توزیع امکانات و تجهیزات در نواحی مختلف تأثیر می‌گذارد.

بنابراین امکان دارد که توزیع امکانات مناسب و عادلانه یا به دور از عدالت باشد و چشم‌اندازها و فضاهای جغرافیایی متفاوتی پدید آید.

مثلاً مانیل پایتخت کشور فیلیپین شهری ثروتمند و دارای امکانات فراوان است؛ در صورتی که بیش از چهار میلیون نفر از مردم این کشور در زاغه‌ها زندگی می‌کنند.

نمونه ۶: اثر ایدئولوژی حکومت‌ها

تأثیر تصمیم‌گیری سیاسی بر فضای جغرافیایی

ایدئولوژی حکومت‌ها بر فضای جغرافیایی اثرگذار است. در جدول زیر به تأثیر ایدئولوژی بر فضاهای جغرافیایی و نقش این ایدئولوژی‌ها در ایجاد چشم‌اندازهای جغرافیایی گوناگون می‌پردازیم.

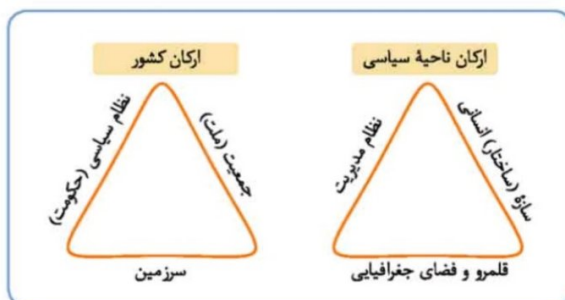
ایدئولوژی سرمایه‌داری	پیدایش مناطق مرفه‌نشین و مناطق فقیرنشین (دوقطبی شدن شهرها)، از ویژگی‌های ایدئولوژی سرمایه‌داری است.
ایدئولوژی سوسیالیسم	این ایدئولوژی با مالکیت خصوصی مخالف است و منافع جمعی را بر منافع فردی مقدم می‌شمارد و بر تساوی و برابری تأکید دارد. بنابراین در فضاهای شهری این کشورها، بلوک‌های مسکونی یک‌دست و هم‌شکل که نمای یکسان دارند، مشاهده می‌شود؛ مانند آثار معماری سوسیالیستی در اتحاد شوروی سابق و کشورهای اروپای شرقی.
ایدئولوژی اسلامی	توجه به ارزش‌های دینی در حکومت اسلامی، در ایجاد فضاهایی مخصوص برای ورزش و تفریح بانوان نمایانگر شده است.

ارکان کشور به عنوان ناحیه سیاسی

سرزمین	- هر کشور بخشی از سطح زمین را اشغال کرده است. - سرزمین، محل سکونت و زندگی افرادی است که متعلق به آن کشور هستند. - کشور بدون سرزمین قابل تصور نیست.
جمعیت (ملت)	- هر کشور، جمعیتی دارد که در محدوده سرزمین مستقر هستند. - جمعیت هر کشور برای اداره امور خود نظام سیاسی و حکومتی تأسیس می‌کنند.
نظام سیاسی	نظام سیاسی همان حکومت است که وظیفه اداره امور سرزمین و جمعیت را عهده‌دار است.
حاکمیت	- داشتن استقلال و بی‌نیاز بودن از نظارت دولت‌های خارجی - نشان‌دهنده استقلال و اقتدار سیاسی کشور است.

تعریف کشور: یک ناحیه سیاسی مستقل که دارای سرزمین مشخص، جمعیت دائمی و مقیم و حکومت مرکزی است و بر امور داخلی و خارجی خود حاکمیت دارد. امروزه ۱۹۳ کشور مستقل در جهان وجود دارد که عضو سازمان ملل متحد هستند.

سرزمین

- تعریف:** فضا و قلمرو جغرافیایی یک کشور، سرزمین آن است.
- سرزمین، دارای منابعی است و نیز عرصه کار و فعالیت اقتصادی و زندگی مردم آن محسوب می‌شود.
 - فضا یا سرزمین**
 - وسعت** سرزمین در کشورهای مختلف، متفاوت است.
 - سرزمین (چه محل تولد باشد چه محل سکونت) از بنیادهای هویتی افراد است. هویت مکانی احساس تعلقی است که به واسطه ارتباط با یک مکان در یک فرد یا گروهی برانگیخته می‌شود.
 - وابستگی‌های مکانی و فضایی سطوح مختلفی دارند؛ مانند زادگاه، شهرستان، استان، کشور و قاره که تعلق‌های زادگاهی و وطنی بسیار پایدار و عمیق هستند.

- در ارتباط با مبحث سرزمین، سه موضوع را مورد بررسی قرار می‌دهیم
- الف مرز
 - ب تقسیمات کشوری
 - پ پایتخت، کانون سیاسی کشور

مرز

- تعریف:** خطوط اعتباری و قراردادی که برای تعیین حدود یک ناحیه سیاسی از جمله کشور، بر روی زمین مشخص می‌شوند.
- مطالعه مرزها کانون پژوهش‌های جغرافیای سیاسی است.
 - مرزهای سیاسی، مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی کشورها از هم هستند.
 - مرزها از این جهت که ۱) قلمرو رسمی اعمال مدیریت سیاسی کشور هستند ۲) حدود حاکمیت و اداره یک حکومت را تعیین می‌کنند، حائز اهمیت هستند.
 - آخرین حد قلمرو زمینی، دریایی و هوایی هر کشور محسوب می‌شوند.
 - چگونگی تعیین مرزها:
 - ابتدا کشورها برای تعیین آن به توافق می‌رسند و سپس طبق نقشه ترسیم شده از محل عبور خطوط مرزی، روی زمین علامت‌گذاری می‌کنند.
 - خطوط مرزی ارزش حقوقی و بین‌المللی دارند زیرا محدوددهای کشورهای هم‌مرز در اسناد سازمان ملل متحد ثبت می‌شود.

اهمیت مرزها

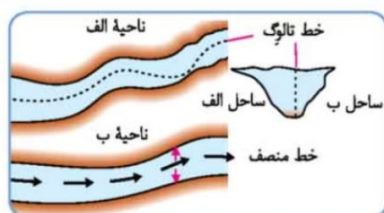
- مرزها در روابط میان هر کشور با کشور همسایه اثرگذارند و می‌توانند عامل ثبات و آرامش یا اختلاف و منازعه باشند به همین علت حساسیت و نظارت ویژه بر مرزها وجود دارد.
- منازعات مرزی سابقه‌ای طولانی دارد و تقریباً نیمی از کشورهای دنیا از جنگ جهانی دوم تا به حال، اختلافات مرزی با کشورهای همسایه را تجربه کرده‌اند.
- مرزها در جابه‌جایی مسافران و مبادلات بازرگانی (صادرات و واردات کالا) و توسعه اقتصادی کشورها نیز اهمیت زیادی دارند و به همین سبب امنیت یا ناامنی مرزها بر رونق اقتصادی کشورها اثرگذار است.

انواع مرزها

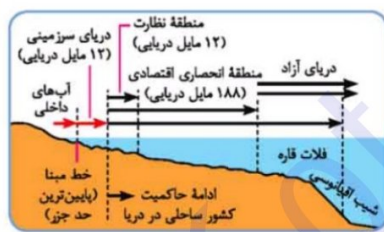
- مرزها را از جنبه‌های گوناگونی می‌توان دسته‌بندی کرد. در کتاب درسی برخی از این دسته‌بندی‌ها ذکر شده است.
- مرزها از نظر جنس به سه نوع خشکی، دریایی و هوایی دسته‌بندی می‌شوند.
- مرزها از نظر چگونگی شکل‌گیری به سه گروه پیش‌تاز، تطبیقی و تحمیلی دسته‌بندی می‌شوند.
- مرزهای طبیعی: خطوط مرزی برخی کشورها به وسیله پدیده‌های طبیعی (مانند کوه، رود، بیابان، تالاب، دریاچه و ...) که بین آن دو کشور قرار گرفته‌اند، مشخص می‌شود.
- تقسیم‌بندی دیگری از مرزها
 - مرزهای غیرطبیعی (مصنوعی): گاهی امکان استفاده از پدیده‌های طبیعی برای تعیین خطوط مرزی وجود ندارد که در این صورت از مرزهای مصنوعی استفاده می‌شود.

کوه پیرنه - حد فاصل فرانسه و اسپانیا

تعیین خط مرزی رود به صورت تالوگ و خط منصف

مرز بین سه کشور در آمریکای جنوبی (رود مرزی پارانا)
آروندرد - مرز ایران و عراق

مرز بین بلژیک و هلند

از امتداد ارتفاعاتی که میان دو کشور واقع شده است، استفاده می‌شود.
برای تعیین خط مرزی در امتداد رشته کوه‌ها، خط الرأس کوه‌ها در نظر گرفته می‌شود.

خط الرأس: خطی که از متصل کردن نوک بلندترین نقاط کوهستانی به یکدیگر ایجاد می‌شود.

اگر رودی مرز میان دو کشور باشد، برای تعیین مرز از خط منصف یا تالوگ استفاده می‌شود.

خط منصف: خطی که از وسط رودخانه می‌گذرد و فاصله مرز از هر دو ساحل، به یک اندازه است.

اگر خط مرزی عمیق‌ترین نقاط بستر رود را به هم وصل کند، به آن خط تالوگ می‌گویند.

تالوگ بهترین خط مرزی برای رودهای قابل کشتیرانی است زیرا هر دو کشور حق کشتیرانی در دو طرف آن را دارند.

اکثر کشورها به دلیل مجاورت با یک یا چند دریا، مرز دریایی دارند.
برای تعیین مرز دریایی، ابتدا خط مینا مشخص می‌شود. خط مینا پایین‌ترین حد جزر در دریاست.

به آب‌های پشت خط مینا (به طرف ساحل) آب‌های داخلی گفته می‌شود که کشور مجاور دریا مالک آن است.

از خط مینا به سمت دریا تا حدود ۱۲ مایل دریایی (هر مایل دریایی: ۱۸۵۲ متر) دریای سرزمینی نام دارد که آن هم، به کشور مجاور دریا تعلق دارد ولی سایر کشورها نیز حق عبور و مرور بدون ضرر در آن منطقه را دارند.

آب‌های آزاد: بخش‌هایی از دریا که در مالکیت هیچ کشوری نیست و کشتیرانی، فعالیت نظامی، ماهیگیری، ایجاد تأسیسات و تحقیقات برای همه کشورها آزاد است؛ به شرط این‌که مخل دریا نوردی بین المللی نباشد.

خط مرزی با استفاده از مختصات جغرافیایی (مدارها و نصف النهارها) تعیین می‌شود (مرز میان کانادا و آمریکا روی مدار ۴۹ درجه شمالی).

مرزهای غیرطبیعی با توافق دو کشور همجوار، بر روی زمین تعیین و علامت‌گذاری می‌شود (مرز میان ایران و افغانستان).

کوه‌ها

رودخانه‌ها

مرزهای
طبیعی

دریاها

مرزهای غیرطبیعی
(مصنوعی)

انواع مرزها از نظر چگونگی پیدایش و شکل‌گیری

نحوه شکل‌گیری و ایجاد مرزها تأثیر زیادی در امنیت و همکاری یا به عکس، اختلاف و کشمکش میان کشورهای همسایه دارد.

مرزهایی که از زمان‌های قدیم در نواحی خالی از سکنه ترسیم شده‌اند و بعدها مورد قبول ساکنان دو کشور همسایه قرار گرفته‌اند. این نوع مرزها مشکلی ایجاد نمی‌کنند. مثال: مردم به تدریج پس از ترسیم مرز بین کانادا و آلاسکا، در دو طرف آن ساکن شدند.	مرزهای پیش‌تاز (قبل از سکونت)	انواع مرزها از نظر پیدایش
مرزهایی که با در نظر گرفتن شرایط فرهنگی تعیین می‌شود و گروه‌های انسانی را که از لحاظ قومی، زبانی، دینی و ... متفاوتند، از هم جدا می‌کند. مثال: در تعیین مرز میان هند و پاکستان بعد از جدایی و استقلال پاکستان از هند، دقت شد تا منطقه مسلمان‌نشین از هندوئشین جدا شود.	مرزهای تطبیقی	
در تعیین این مرزها شرایط فرهنگی لحاظ نشده است. در نتیجه افراد یک ملت یا قوم که دارای دین و زبان مشترک هستند، از هم جدا شده و در دو کشور همسایه و دو حکومت جدا قرار می‌گیرند. مثال: مرزهایی که کشورهای استعمارگر در قاره آفریقا بر مبنای قلمرو نفوذ و حاکمیت خود و بی‌توجه به اقوام و فرهنگ‌ها ایجاد کردند. مثال: مرز میان کره شمالی و کره جنوبی*	مرزهای تحمیلی	

در سال ۱۹۴۵ م، پس از پایان جنگ جهانی دوم و سال‌ها تسلط ژاپن بر شبه‌جزیره کره، این کشور به دو کشور کره شمالی (تحت سیطره بلوک شرق) و کره جنوبی (تحت سیطره بلوک غرب) تقسیم شد.

امریکا و اتحاد جماهیر شوروی سابق در زمان این تقسیم‌بندی، توافق کردند مرز دو کشور روی مدار ۳۸ درجه تعیین شود؛ از آن پس بارها درگیری‌های مرزی میان دو کشور رخ داده است و همچنان نیز ادامه دارد.

مرز پیش‌تاز میان کانادا و آلاسکا

مرز تحمیلی میان کره شمالی و جنوبی

مرز هر کشور مانند دیواری فرضی دور تا دور سرزمین را فرا گرفته است و از طرف بالا نیز به سمت جؤ ادامه دارد و کشورها می‌توانند بر فضای بالای سرزمین خود نیز ادعای حاکمیت کنند.

هوپیماها جهت عبور از مرزهای هوایی هر کشور باید اجازه گرفته و ورود خود را به آسمان آن کشور خبر دهند.

ایران حدود ۸۷۵۵ کیلومتر مرز مشترک با همسایگان خود دارد و با ۱۵ کشور از راه خشکی و دریا هم‌مرز است.

حفاظت و مدیریت و کنترل مرزها بر عهده مرزبانان نیروی انتظامی است.

دفاع از مرزهای زمینی و هوایی و دریایی در برابر تهدیدات خارجی وظیفه نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران است.

ایران علاوه بر پایانه‌های مرزی هوایی در فرودگاه‌ها، بیش از ۲۰ پایانه مرزی مسافری و حدود ۵۰ پایانه مرزی مبادله کالا با همسایگان دارد که در مجاورت بعضی از آن‌ها بازارچه مرزی ایجاد شده است. **مثال:** بازارچه مرزی جوانرود در کرمانشاه.

تقسیمات کشوری

حکومت‌ها جهت آسان‌تر اداره کردن فضای جغرافیایی کشور و ارائه خدمات مناسب به شهروندان، در داخل کشور به مرزبندی سیاسی - اداری می‌پردازند.

اختیارات واحدهای سیاسی کشور از نظر بودجه، تأمین منابع مالی، قوانین و ... در کشورهای مختلف با توجه به نوع نظام سیاسی آن‌ها متفاوت است.

پایتخت، کانون سیاسی کشور

- پایتخت**
- مرکز اقتدار سیاسی یک کشور
 - فرمان‌ها و تصمیمات سیاسی کشور، از این نقطه مرکزی در سراسر کشور پخش می‌شود.
 - رؤسای قوای سه‌گانه، وزارت‌خانه‌ها، سازمان‌های اصلی دولت‌ها و سفارت‌خانه‌های خارجی در این نقطه مستقر هستند.
 - مکان تصمیم‌گیری‌های سیاسی و ملاقات سران یک کشور با نمایندگان حکومت‌های دیگر کشورها است.
 - معمولاً پایتخت، به بزرگ‌ترین شهر یا کلان‌شهر هر کشور مبدل می‌شود.
 - برخی پایتخت‌ها قدمت زیادی دارند و موقعیت پایتخت بودن خود را سال‌های طولانی حفظ می‌کنند؛ مانند پاریس (بیش از ۱۵۰۰ سال).
 - گاه در برخی کشورها پایتخت از یک شهر به شهر دیگر انتقال می‌یابد؛ مانند انتقال پایتخت از شهر ریودوژانیرو به برازیلیا در کشور برزیل یا انتقال پایتخت از کراچی به اسلام‌آباد در پاکستان.
 - معمولاً ۱) تمرکز قدرت سیاسی وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دولتی ۲) تمرکز اقتصادی نهادهای مالی و پولی و شرکت‌های بزرگ و ثروت و قدرت در پایتخت‌ها، سبب تبدیل آن‌ها به کلان‌شهرها می‌شود که پیامدهای مختلفی دارد؛ مانند رشد جمعیت، ترافیک، آلودگی هوا، کمبود مسکن و خدمات و ...

- عوامل مؤثر در انتخاب یک مکان به عنوان پایتخت**
- ۱) داشتن قابلیت‌های محیطی مناسب؛ مانند دسترسی به آب و اراضی حاصلخیز
 - ۲) داشتن جمعیت قابل توجه
 - ۳) قرار داشتن در تقاطع راه‌های ارتباطی، دسترسی آسان به سایر نقاط کشور علی‌الخصوص مرزها
 - ۴) داشتن قابلیت دفاعی مناسب و دور بودن از مرزها

جمعیت (ملت)

- تعریف** جمعیتی است که در قلمرو یک سرزمین مشخص استقرار یافته‌اند و دارای مشترکات تاریخی، زبانی، مذهبی و اقتصادی و آرمان‌های مشترک هستند.
- ملت**
- عنصر بنیادین یک کشور
 - کشور بدون ملت معنا و مفهومی ندارد.
 - هویت ملت ریشه در تاریخ و فرهنگ مشترک آن دارد و طی نسل‌های متوالی پدید آمده است.
 - افراد ملت به دلیل همین اشتراکات با هم احساس هم‌بستگی می‌کنند.
 - حس ملی‌گرایی تا وقتی مورد تأیید است که به میهن‌پرستی افراطی (ناسیونالیسم) یا برتری‌جویی یک ملت نسبت به سایر ملت‌ها و نادیده گرفتن حقوق آن‌ها نینجامد.

حکومت

هر کشوری برای اداره امور خود به نظام مدیریت نیاز دارد و حکومت‌ها نظام مدیریت کشور هستند و انواع مختلفی دارند.

اداره امور سرزمین	حراست از قلمرو و مرزهای کشور، دفاع در برابر هجوم دشمنان، حفظ منابع طبیعی و بهره‌برداری از آن‌ها و ...
اداره سازه یا ساختار انسانی	وضع قوانین و مقررات، رسیدگی به اختلافات، قضاوت، خدمات‌رسانی به مردم و رفاه و تأمین اجتماعی و بهداشت، آموزش، خدمات فرهنگی، برقراری نظم و امنیت و ...
روابط خارجی	روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی با سایر کشورها، بستن پیمان‌ها و قراردادهای همکاری با نهادهای بین‌المللی، پیشگیری از جنگ، برقراری صلح، توسعه همکاری‌های تجاری و ...

سه وظیفه مهم مدیریت کشور

الگوی مدیریت سیاسی فضا

حکومت‌ها از لحاظ مدیریت فضای جغرافیایی کشور و توزیع قدرت در پهنه سرزمین به سه دسته عمده تقسیم می‌شوند:

نمونه	ویژگی‌ها	انواع نظام سیاسی
ایران فرانسه مصر	- از اروپا به سایر نقاط جهان راه یافته و فرانسه از پیشگامان این الگو است. - کشور به واحدهای سیاسی و اداری کوچک‌تر (مانند استان و شهرستان) تقسیم شده و حدود اختیارات آن‌ها را حکومت مرکزی مشخص می‌کند. - اختیارات محلی محدود و نظام قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری متمرکز است. - قدرت سیاسی از پایتخت به دیگر نقاط کشور اعمال می‌شود و مدیریت‌های محلی، تصمیمات دولت مرکزی را اجرا می‌کنند. - فقط یک سطح قانون‌گذاری (یعنی مجلس ملی قانون‌گذاری) در مرکز وجود دارد و قوانین و تشکیلات اداری در همه کشور یکسان است. برای مثال، در این نظام سیاسی تشکیلات ادارات آموزش و پرورش و قوانین و مقررات آن، شرایط ورود به دانشگاه یا قوانین اقتصادی مربوط به تجارت و ... در تمام نقاط کشور یکنواخت است.	تک‌ساخت (یکپارچه)
استرالیا هند روسیه	- کشور به چند ایالت تقسیم می‌شود و ایالت‌ها اختیارات زیادی دارند. - حکومت و توزیع قدرت در سرزمین دو سطح دارد: الف) فدرال (ملی و حکومت مرکزی) ب) ایالت (منطقه) - هر ایالت علاوه بر حکومت و نیروی تصمیم‌گیری در سطح ملی، قوه مقننه، مجریه و قضائیه مستقل نیز دارد. - مجلس نمایندگان و سنا در مرکز کشور و مجلس ایالتی در هر ایالت استقرار یافته و وظیفه قانون‌گذاری دارند؛ به همین دلیل بعضی از قوانین ایالت‌ها با هم تفاوت دارد و هر ایالت در امور و برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی و اجتماعی خود مستقلاً تصمیم‌گیری و عمل می‌کند. برای مثال، در کشوری مانند استرالیا، قوانین آموزش و پرورش، نوع برنامه‌های درسی و دوره‌های تحصیلی در ایالت‌های مختلف متفاوت است. - حکومت مرکزی نقش هماهنگ‌کننده و ارتباط‌دهنده ایالت‌ها را دارد و ایالت‌ها در دفاع، سیاست خارجی و واحد پول ملی از حکومت مرکزی پیروی می‌کنند.	فدرال
عراق جمهوری آذربایجان انگلستان	- بخش اعظم کشور به صورت تک‌ساخت است و تنها یک یا چند بخش کوچک به صورت ناحیه‌ای و خودمختار اداره می‌شوند. - مناطق خودمختار اختیارات سیاسی و اجرایی ویژه‌ای دارند.	ناحیه‌ای و ترکیبی

نکته: کشورهای فدرال و کشورهای یکپارچه از لحاظ واگذاری اختیارات به واحدهای سیاسی - اداری خود، کاملاً شبیه به هم نبوده و درجه و میزان تمرکز حکومت و قدرت و اختیارات واحدهای آن‌ها فرق دارد.

نقشه انواع نظام مدیریت سیاسی فضا در کشورهای جهان

پیدایش و بقای یک کشور

کشورهای جهان بر مبنای یک یا چند عامل ایجاد شده و به حیاتشان ادامه می‌دهند که مهم‌ترین این عوامل عبارتند از:

۱. هویت ملی، ۲. همبستگی ملی و ۳. پیوستگی سرزمینی.

اگر این عوامل تضعیف شوند، کشور در خطر فروپاشی قرار می‌گیرد. بنابراین حکومت‌ها و ملت‌ها باید عوامل پیدایش و بقای کشورشان را شناخته و جهت حفظ و تقویت آن‌ها بکوشند.

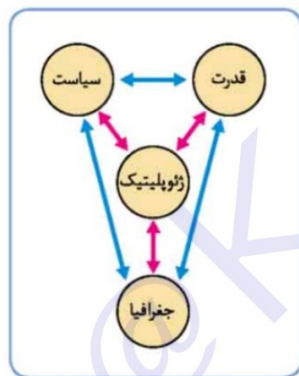
مفهوم ژئوپلیتیک

این اصطلاح جغرافیایی در اخبار و موضوعات سیاسی، روابط سیاسی و بین‌المللی، مذاکرات یا رقابت‌ها و کشمکش‌های سیاسی، زیاد به کار برده می‌شود.

ژئو (مخفف ژئوگرافی) به معنای جغرافیا و پلیتیک به معنای سیاست ترکیب شده است و بنابراین برخی آن را معادل سیاست جغرافیایی می‌دانند که البته مورد قبول همگان نیست.

تعریف شاخه‌ای از دانش جغرافیای سیاسی است که با موضوع قدرت و ارتباط آن با جغرافیا و سیاست سروکار دارد و روابط متقابل سه عنصر قدرت، سیاست و جغرافیا را مطالعه می‌کند.

مدل مقابل از موضوع ژئوپلیتیک، توسط یک جغرافی‌دان سیاسی ایرانی وضع شده است که عنصر قدرت به رابطه متقابل جغرافیا و سیاست اضافه شده است. زیرا جوهره ژئوپلیتیک را قدرت تشکیل می‌دهد.

قدرت

معنی در فرهنگ فارسی: داشتن توانایی، توان و استعداد انسان برای انجام دادن کاری که مطلوب اوست.

مترادف: نفوذ، اقتدار، حکم، فرمان، توانایی و دستور

در مباحث اجتماعی و سیاسی با تعبیری چون کنترل دیگران یا نفوذ داشتن روی آن‌ها، سلطه و توانایی مجبور کردن دیگران به فرمانبرداری به کار رفته است.

برخی معتقدند قدرت‌طلبی و تمایل به قدرت از تمایلات طبیعی بشر است.

افراد و گروه‌ها برای تحقق اهداف خود به قدرت نیاز دارند.

انواع قدرت بر حسب شرایط و اهداف: قدرت جسمانی، قدرت علمی، قدرت اقتصادی، قدرت هنری و قدرت سیاسی.

رابطه قدرت و سیاست

تعریف: سیاست: علم اداره یک کشور یا حکومت‌داری.

بازیگران سیاسی: سیاستمداران، حکومت‌ها، نهادها و سازمان‌های بین‌المللی در پی کسب قدرت هستند تا از آن برای تحقق اهداف، آرمان‌ها و خواسته‌های خود بهره‌برند که این افراد و گروه‌ها بازیگران سیاسی نام دارند.

بازیگران سیاسی با کسب قدرت می‌توانند ۱ به اهداف خود برسند ۲ مطابق میل یا نظام فکری خود فرمان برانند ۳ منافع خود و هوادارانشان را تأمین نمایند ۴ رقیبان خویش را از صحنه بیرون کنند.

مثال: حکومت‌ها با به‌کارگیری قدرت در داخل کشور امنیت و نظم اجتماعی را برقرار می‌کنند. در خارج از کشور اهداف خود را پیش می‌برند.

قدرت، شمشیر دولبه

حکومت‌ها می‌توانند از قدرت برای تحقق اهدافی چون تأمین استقلال و منافع و امنیت ملی کشور بهره‌برند. همچنین می‌توانند با به‌کارگیری آن علیه ملت خود و استفاده از ابزارهای قدرت (مانند ارتش، پلیس، دستگاه قضایی و اطلاعاتی) به آزار مردم پردازند و از قدرتشان برای حفظ بقا و سلطه خود استفاده کنند.

رابطه قدرت و جغرافیا

صاحب‌نظران ژئوپلیتیک عقیده دارند که عواملی مانند موقعیت جغرافیایی، آب و هوا و داشتن منابع زیرزمینی و جمعیت می‌تواند:

۱ کارکرد مثبت داشته باشد و موجب قدرت اقتصادی، سیاسی و نظامی یک کشور شود.

۲ کارکرد منفی داشته باشد و تضعیف قدرت را به همراه داشته باشد.

قدرت و نظریه‌های ژئوپلیتیکی

در قرن بیستم با توسعه حقوق و قوانین بین‌المللی، دیگر کشورگشایی و تصرف سرزمین‌های دیگر محکوم شمرده می‌شود؛ هر چند امروزه معدودی از کشورها این حقوق را نادیده می‌گیرند.

مثال: حمله نظامی آمریکا به افغانستان و عراق در سال‌های ۱۳۶۹ و ۱۳۸۰ و اشغال این کشورها یا حمله عراق به کویت در سال ۱۳۶۹

بعضی اندیشمندان در مورد ارتباط میان عوامل جغرافیایی با سیاست و قدرت، به عوامل جغرافیایی دیگری مانند قدرت خشکی (بُری)، قدرت دریایی، قدرت هوایی و ... نظر داشته‌اند. از جمله آن‌ها مکیندر است که قدرت خشکی را عاملی مهم در نائل شدن کشورها به قدرت می‌داند.

در سال ۱۹۰۴ میلادی مکیندر (جغرافی‌دان انگلیسی) در مقاله‌ای با موضوع تولید قدرت به خشکی‌ها توجه کرد.

عقیده مکیندر:

بخش عمده خشکی‌های جهان، سه قاره به هم چسبیده آسیا، اروپا و آفریقا است و جزیره جهانی نام دارد. در این جزیره جهانی، منطقه خشکی اوراسیا (از رود ولگا در غرب تا سیبری در شرق) دژ و قلعه جهان است و این منطقه برای قدرت‌های دریایی غیرقابل دسترس است.

نظریه هارتلند

یا قدرت خشکی

بخش مرکزی این منطقه را محور یا قلب خشکی جهان (هارتلند Heartland) نامید و عقیده داشت این منطقه یعنی شرق اروپا، منبع بزرگ قدرت بوده و هر کس بر منابع آن تسلط پیدا کند، می‌تواند به همه جزیره جهانی و جهان فرمانروایی کند.

نکته به اعتقاد بعضی، این نظریه در سیاست‌های جنگ‌طلبانه آلمان، هجوم این کشور به کشورهای مجاور و بروز جنگ‌های جهانی اول و دوم مؤثر بوده است.

سر هلفورد مکیندر
(۱۸۶۱ - ۱۹۴۷ م.)

مکیندر معتقد بود بعد از منطقه قلب زمین یا هارتلند، یک هلال داخلی وجود دارد که قدرت دریایی به آن دسترسی دارد و یک هلال خارجی، که شامل قاره آمریکا، اقیانوسیه و جنوب آفریقا است.

توسط دریاسالار آلفرد ماهان مطرح شد.

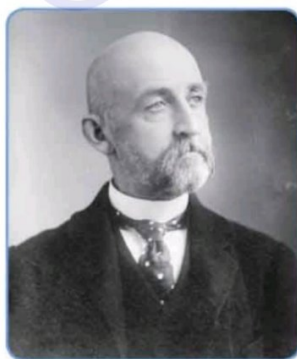
عقیده ماهان:

فضاهای دریایی و اقیانوسی در شکل‌گیری قدرت جهانی و کنترل و محاصره قدرت خشکی اثرگذار است. او قدرت دریایی را فقط در نیروی جنگی ناوگان دریایی نمی‌دانست و معتقد بود ملتی به قدرت می‌رسد که در تجارت دریایی نیز نیرومند باشد.

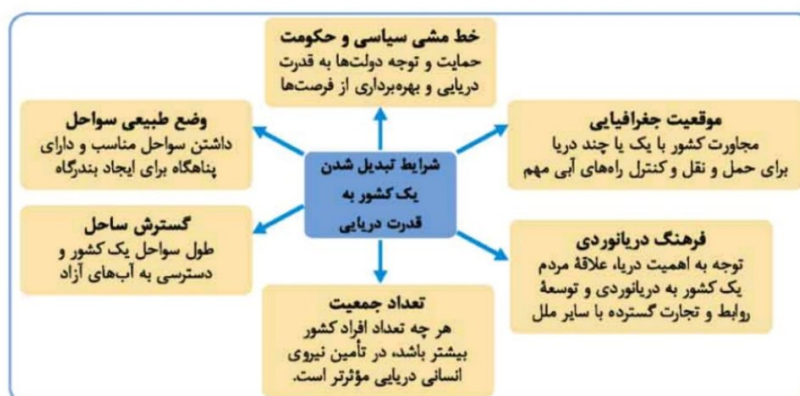
نظریه قدرت دریایی

او در کتاب خود نشان داد که چگونه انگلستان به دلیل برخورداری از قدرت دریایی بر رقیبان مسلط شد. کتاب معروف او «نفوذ و تأثیر قدرت دریایی در تاریخ» به زبان‌های مختلف ترجمه شده و مورد استقبال دیگر کشورها قرار گرفته است؛ به طوری که در ژاپن به ناخدایان نیروی دریایی یک جلد از کتاب او هدیه می‌شد تا از رهنمودهای او استفاده کنند.

۶ شرط پیشنهادی آلفرد ماهان برای تبدیل شدن یک کشور به قدرت دریایی:

آلفرد ماهان (۱۸۴۰ - ۱۹۱۴ م.)

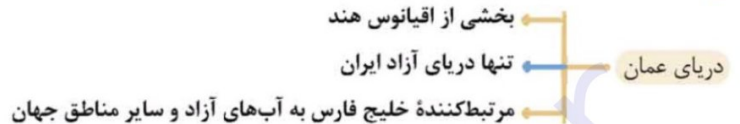
ایران و قدرت دریایی

ایران از شمال و جنوب به دریا دسترسی دارد. در سواحل جنوبی بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر مرز دریایی دارد.

آب‌های موجود در جنوب ایران به دو بخش تقسیم می‌شود:

الف. خلیج فارس: از مصب اروندرود در غرب تا تنگه هرمز امتداد می‌یابد.

ب. دریای مکران (عمان): از تنگه هرمز به سمت شرق تا دهانه خلیج گواتر (گوادر) امتداد می‌یابد.

نیروی دریایی راهبردی

- قابلیت‌ها: قادر است ۱. در محدوده آب‌های عمیق اقیانوسی عملیات انجام دهد به طوری که بتواند خود را از تهدیدهای روی آب، زیر آب، و هوا مصون بدارد
- ۲. محدودیتی برای اجرای عملیات در عمق دور دست‌ها نداشته باشد ۳. بتواند از منافع ملی کشور در منطقه دریایی محافظت کند.
- در سال ۱۳۸۸ با رهنمودهای رهبر (فرمانده معظم کل قوا) نیروی دریایی ارتش به یک نیروی دریایی راهبردی تغییر جهت داد.
- منطقه عملیاتی نیروی دریایی: از تنگه هرمز و دریای عمان تا خلیج عدن و اقیانوس هند تا مدار ۱۰ درجه شمالی
- اقدامات ایران برای تبدیل شدن به قدرت بزرگ دریایی: ۱. ساختن زیردریایی‌ها و ناوشکن‌های چندمنظوره ۲. حضور ناوگان ایران در آب‌های اقیانوس هند برای حفاظت از امنیت کشتی‌ها و شناورهای تجاری و نفتکش‌ها
- اهمیت بندرهای جاسک و چابهار (در سواحل دریای عمان):
- به دلیل دسترسی به آب‌های آزاد، دارای قابلیت بالایی برای تجارت با جهان و توسعه حمل و نقل دریایی ایران و کشورهای آسیای میانه و قفقاز هستند.
- بنگاه بندر شهید رجایی در نزدیکی تنگه هرمز بیش از نیمی از صادرات و واردات کشور را عهده‌دار است.

قدرت ملی

- تعریف قدرت یک ملت یا کشور برای تحقق اهداف و آرمان‌هایش
- برخی کشورها در سطح جهان قدرت زیادی داشته و برخی دیگر بسیار ضعیف هستند.
- اگر قدرت ملی کشوری زیاد باشد، می‌تواند اهداف و خواسته‌های ملت خود را بدون مانع تأمین کند.
- روابط بین‌المللی و رفتار کشورها با هم نیز از میزان قدرت آن‌ها تأثیر می‌پذیرد.
- عوامل و سرچشمه‌های قدرت ملی: ۱. عوامل جغرافیایی ۲. عوامل فرهنگی ۳. عوامل سیاسی ۴. عوامل علمی و فناورانه ۵. عوامل اقتصادی ۶. عوامل اجتماعی ۷. عوامل نظامی ۸. عوامل فضایی ۹. عوامل بین‌المللی (فرامرزی)

در میان عوامل قدرت ملی، عامل جغرافیایی به عنوان مهم‌ترین عامل در تولید قدرت ملی به شمار می‌رود؛ بنابراین تنها به بررسی این عامل می‌پردازیم:

نقش عوامل جغرافیایی در قدرت ملی

عوامل جغرافیایی مؤثر در قدرت ملی:

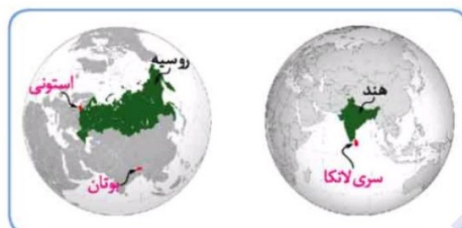
۱. موقعیت جغرافیایی کشور

- تعریف موقعیت جغرافیایی (ریاضی و نسبی): چگونگی قرار گرفتن یک مکان در سطح کره زمین
- این عامل در افزایش یا کاهش قدرت کشور بسیار اثرگذار است یعنی قرار گرفتن یک کشور در میان همسایگان قدرتمند یا ضعیف در سیاست خارجی آن مؤثر است.
- کشور حائل: کشوری که بین دو یا چند قدرت بزرگ قرار دارد و معمولاً موقعیت آسیب‌پذیری پیدا می‌کند.
- مثال: لهستان بین روسیه و آلمان قرار دارد و در دوره‌هایی از تاریخ به دلیل همین موقعیت، موجودیت خود را از دست داده است.
- تعریف موقعیت دریایی: میزان دسترسی به آب‌های آزاد جهان
- موقعیت دریایی نیز نقش مهمی در قدرت ملی دارد و دسترسی به آب‌های آزاد یا عدم دسترسی به دریا در قدرت یا ضعف یک کشور اثرگذار است.
- مثال: انگلستان و ژاپن توانستند به قدرت‌های بزرگ دریایی تبدیل شوند؛ زیرا از همه جهت به آب‌های آزاد دسترسی داشتند.

۲) وسعت، شکل و ناهمواری های کشور

الف) وسعت

- وسعت زیاد به خودی خود امری مطلوب است و از میان دو کشور با شرایط یکسان، کشوری که سرزمین وسیع تری دارد، قدرتمندتر است.
- کشورهای کوچک به سبب کمبود فضا، برای فعالیت های خود با مشکل مواجه اند.
- در کشورهای وسیع می توان در زمان جنگ نیروهای نظامی پشتیبان را به بخش دیگری انتقال داد. **مثال** در جنگ چین و ژاپن، چین نیروها و تدارکاتش را به غرب کشور منتقل کرد.
- نکته** وسعت زیاد اگر با کمبود جمعیت همراه باشد، دفاع از کشور را دچار مشکل می کند.

ب) ناهمواری

- کیفیت فضای سرزمین و نوع ناهمواری ها در قدرت ملی اثرگذار است.
- سرزمین های هموار جهت کشاورزی و توسعه شبکه راه ها و حمل و نقل مساعد هستند.
- نواحی کوهستانی، بیابان های پهناور، زمین های کویری و باتلاقی جهت فعالیت های اقتصادی و ارتباطی پرهزینه هستند (با این وجود که کوهستان ها نقش مثبتی در امر دفاعی دارند).

ج) شکل سرزمین

شکل کشورها	ویژگی	مثال
جمع و جور (فشرده)	شکلی شبیه مربع یا دایره	لهستان، ایران
طویل	طول آن ها حداقل شش برابر عرضشان است	نروژ، شیلی
دنباله دار	یک بخش شبه جزیره ای یا دالان مانند دارند که از سرزمین اصلی جدا افتاده است	تایلند
چندپاره یا چندتکه	کشورهای جزیره ای	اندونزی
محاطی	درون یک کشور دیگر محصور شده اند	لسوتو، سوازیلند

- نکته** شکل فشرده بهترین شکل برای یک کشور است که پایتخت در مرکز آن است. **زیرا** در این حالت ۱) در کمترین زمان امکان دسترسی به تمام نقاط کشور از مرکز وجود دارد و ۲) قابلیت دفاعی بالایی نیز دارد.
- نکته** در کشورهای طویل و چندتکه، نظارت حکومت بر قسمت های مختلف کشور و نیز ایجاد خطوط ارتباطی، دشوار است.

